

WYDZIAŁ
ARCHITEKTURY

Imię i nazwisko studenta:

Nr albumu:

Poziom kształcenia: Studia drugiego stopnia

Kierunek studiów: Architektura

Specjalność/profil: -

PRACA DYPLOMOWA MAGISTERSKA

Tytuł projektu w języku polskim: Solidarność w kształtowaniu krajobrazu miejskiego.
Projekt centrum społecznego w Gdańsku w dzielnicy Stogi.

Tytuł projektu w języku angielskim: Solidarity in shaping the urban landscape. Project of
a social center in Gdańsk, Stogi.

Opiekun pracy:

STRESZCZENIE

Niniejsza praca magisterska zajmować się będzie tematem solidarności w projektowaniu architektonicznym. W dobie cyfryzacji i konsumpcjonizmu organiczne relacje społeczne występujące w skali lokalnej są zagrożone. Przenoszenie rzeczywistości do świata cyfrowego oraz ciągle przyspieszanie życia ludzkiego pogłębiają nierówności społeczne i skutkują alienacją jednostek. Poszukiwane są sposoby na przywrócenie lokalnego życia społecznego i zastąpienie panującego osamotnienia poczuciem przynależności do wspólnoty.

Solidarność powstaje dzięki istnieniu wspólnych dla społeczności celów i idei, a opiera się ona na bezinteresowności. Działania solidarne napędzają pozytywny rozwój społeczności i zmniejszają wykluczenie społeczne. Ze względu na wpływ na zachowanie ludzkie, jakie ma środowisko życia jednostki, architekci i urbaniści biorą czynny udział w kształtowaniu postaw i przekonań panujących wśród społeczności. Aspekt solidarności w projektowaniu można rozłożyć na projektowanie solidarnie dla ludzi oraz projektowanie pobudzające solidarność u ludzi. Praca ma na celu rozpoznanie aktualnie panującej sytuacji społecznej i sposobów projektowania solidarnego oraz zastosowanie ich w części koncepcyjnej, przy projekcie nowego centrum aktywności lokalnej na Stogach w Gdańsku.

Słowa kluczowe: Solidarność, pomoc, wzajemna, społeczność, lokalna, regeneracja, środowisko, przebudowa.

Dziedzina nauki i techniki, zgodnie z wymogami OECD:

2. Nauki inżynierskie i techniczne

2.1 Inżynieria lądowa

2.1.b Inżynieria architektury;

6. Nauki humanistyczne

6.4 Sztuka

6.4.b Projektowanie architektoniczne;

ABSTRACT

This master's thesis will deal with the topic of solidarity in architectural design. In the era of digitalization and consumerism, organic social relations occurring on a local scale are threatened. Transferring reality to the digital world and the constant acceleration of human life deepen social inequalities and result in the alienation of individuals. Ways are sought to restore local social life and replace the prevailing loneliness with a sense of belonging to the community.

Solidarity is created by the existence of common goals and ideas for the community, and it is based on selflessness. Solidarity actions drive the positive development of the community and reduce social exclusion. Due to the influence that the living environment has on human behavior, architects and urban planners take an active part in shaping the attitudes and beliefs prevailing in the community. The aspect of solidarity in design can be divided into designing in solidarity for people and designing that stimulates solidarity in people. The work aims to recognize the current social situation and methods of designing in solidarity and apply them in the conceptual part, in the design of a new local activity center in Stogi, district of Gdańsk.

Keywords: Solidarity, mutual, aid, local, society, regenerative, design, environment, reconstruction.

Field of science according to OECD classification:

2. Engineering and technical sciences

2.1 Civil engineering

2.1.b Architectural engineering;

6. Humanities

6.4 Art

6.4.b Architectural design;

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP I CEL PRACY.....	6
2. SOLIDARNOŚĆ I RELACJE SPOŁECZNE WSPÓŁCZEŚNIE.....	7
2.1. Definicja solidarności.....	7
2.2. Różne źródła solidarności w literaturze.....	8
2.3. Aktualny stan relacji społecznych.....	9
3. CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA OSŁABIE NIE RELACJI SPOŁECZNYCH.....	11
3.1. Cyfryzacja.....	11
3.2. Konsumpcjonizm.....	14
4. SOLIDARNOŚĆ W ASPEK CIE ARCHITEKTONICZNO- URBANISTYCZNYM.....	17
4.1. Solidarność a rewitalizacja w Gdańsku.....	17
4.1.1. Rewitalizacja Letnicy.....	18
4.1.2. Rewitalizacja Oruni.....	22
4.1.3. Rewitalizacja Dolnego Miasta.....	26
4.2. Solidarność na świecie.....	30
4.3. Podsumowanie.....	34
5. SPOSOBY NA MODERNIZACJĘ.....	36
5.1. Różnice w nazewnictwie procesów odnowy architektoniczno-urbanistycznej.....	36
5.2. Odnawianie obiektów modernistycznych - strategie i trendy.....	37
6. CHARAKTERYSTYKA DZIELNICY STOGI.....	41
6.1. Przeszłość dzielnicy.....	42
6.2 Stan aktualny.....	43
6.2.1. Kolejne zmiany Stogów.....	44
7. ANALIZY I WYTYCZNE PROJEKTOWE.....	45
7.1. Analizy urbanistyczne.....	45
7.1.1. Analiza kompozycyjno-krajobrazowa.....	45
7.1.2. Analiza komunikacyjno-przestrzenna.....	45
7.1.3. Analiza układu funkcjonalnego.....	46
7.1.4. Analiza zieleni.....	47
7.1.5. Waloryzacja przestrzeni publicznych.....	48
7.2. Analiza potrzeb w oparciu o wywiad.....	50
7.3. Analiza obiektów.....	51
7.4. Wytyczne projektowe.....	52
8. OPIS KONCEPCJI.....	54
8.1. Przedmiot opracowania.....	54
8.2. Idea.....	54
8.3. Koncepcja zagospodarowania terenu.....	55
8.3.1. Stan istniejący.....	55
8.3.2. Stan projektowany.....	55
8.4. Koncepcja architektoniczna budynku A.....	56
8.4.1. Plan funkcjonalny budynku A - dotychczasowe pawilony sklepowe.....	56
8.4.2. Zestawienie pomieszczeń w budynku A.....	58
8.4.3. Rozwiązania budowlane, techniczne i konstrukcyjne w budynku A.....	59
8.4.4. Bezpieczeństwo pożarowe budynku A.....	60

8.5. Koncepcja architektoniczna budynku B.....	61
8.5.1. Plan funkcjonalny budynku B - dotychczasowy dom kultury.....	61
8.5.2. Zestawienie pomieszczeń w budynku B.....	62
8.5.3. Rozwiązania budowlane, techniczne i konstrukcyjne w budynku B.....	63
8.5.4. Bezpieczeństwo pożarowe budynku B.....	63
8.6. Rozwiązania projektowe o podłożu solidarnościowym.....	63
8.6.1. Projektowanie uniwersalne.....	63
8.6.2. Realizacja funkcji społecznych.....	64
8.6.3. Troska o miejskie gatunki zwierząt.....	65
8.6.4. Rozwiązania prośrodowiskowe.....	65
BIBLIOGRAFIA.....	67
Literatura przedmiotu.....	67
Źródła internetowe:.....	69
WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW.....	71

1. WSTĘP I CEL PRACY

W ostatnich dekadach życie ludzkie ulega ciągłym przemianom, które spowodowane są m.in. przez rozwój technologii, cyfryzację życia codziennego czy rozprzestrzenienie konsumpcjonizmu. Odpowiedź na pytanie "Mieć czy być?"¹ nie jest dla nas oczywista, a w pogoni za dobrobytem zatracamy swoje człowieczeństwo i stajemy się "niewolnikami świata rzeczy"². Przebodźcowanie i uzależnienie od powierzchownych przyjemności to tylko dwa z wielu możliwych skutków rozpowszechnienia się ideologii konsumpcji. Kwestia cyfryzacji także przyczynia się do pogłębiania problemu odizolowania jednostki od życia rzeczywistego. Coraz mniej spraw codziennych wymaga wyjścia z domu i pojawienia się gdzieś osobiście. Przez uleganie udogodnieniom internetu rzadsze są przypadkowe konwersacje z nieznanymi, a brak takich kontaktów wpływa na zaburzenie poczucia przynależności do społeczności. Żyjemy wirtualnie, przez co też szybko i intensywnie. Nawiązanie kontaktów w sieci jest znacznie ułatwione, jednak często stworzonym w ten sposób relacjom brakuje głębi i następuje alienacja jednostki. Społeczna natura człowieka wyraża się potrzebą powrotu do szczerych, lokalnych relacji. Solidarność, jako podstawowa cecha umożliwiająca powstanie cywilizacji, staje się dobrem, do którego pragniemy powrócić, co uwidacznia się w obecnych trendach. Poszukiwane są sposoby na ponowne przebudzenie w ludziach radości z przynależenia do wspólnoty. W zaistniałych warunkach potrzeba obiektów, które umożliwiłyby ludziom powrót do życia społecznego i ponowne utożsamienie się ze sprawami sąsiedztwa.

Równolegle do problemów społecznych coraz powszechniej wspominana jest kwestia solidarności względem środowiska. Sprawy ekologii stały się odpowiedzialnością całego świata, a zanieczyszczeń wynikających ze stawiania nowych obiektów budowlanych nie można już dłużej ignorować. Odpowiedzią na ten problem wydaje się zwrócenie w stronę budynków istniejących, a konkretniej ich odnowa i przebudowa. Umożliwi to wydłużenie żywotności budynku, czego skutkiem będzie redukcja wyburzeń starych obiektów i ograniczenie budowania nowych, a w dalszej kolejności zmniejszenie wpływu budownictwa na środowisko. Szeroko pojęta solidarność jest istotną wartością, którą architekci i urbaniści powinni kierować się przy projektowaniu przestrzeni miejskiej.

Celem pracy jest stworzenie projektu przebudowy obiektu architektonicznego, który ma być zaprojektowany solidarnie oraz dążyć do przebudzenia w mieszkańcach poczucia odpowiedzialności społecznej i środowiskowej, a także powodować wzmocnienie postrzegania miejsca jako centralnego w skali dzielnicy. Obszarem projektowym są Stogi, dzielnica Gdańska, a projekt przebudowy obejmuje 2 pawilony i budynek o charakterze modernistycznym. Wybrane metody badawcze dla pracy to studia przypadku oraz wywiad ukierunkowany.

¹ Fromm E., *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1995.

² Predecki K. Rejman K., Konsumpcjonizm w społeczeństwie postindustrialnym - wymiar społeczny i ekonomiczny zjawiska. *Humanities and Social Sciences*, nr 20(1) t. 18, 2013, s. 69-78.

2. SOLIDARNOŚĆ I RELACJE SPOŁECZNE WSPÓŁCZEŚNIE

2.1. Definicja solidarności.

Jak pisał Emil Durkheim, solidarność jest zjawiskiem czysto moralnym o charakterze niematerialnym, aczkolwiek tam, gdzie istnieje, ujawnia swoją obecność poprzez widoczne skutki. Większa solidarność społeczna prowadzi zatem do powielenia stosunków społecznych.³ Analogicznie można interpretować inne kategorie solidarności, tak więc większa solidarność środowiskowa powinna prowadzić do polepszenia sytuacji ekosystemów w danym rejonie. Durkheim wyróżnił także dwie kategorie solidarności społecznej, które nazwał mechaniczną i organiczną, wywodzące się od sposobu podziału pracy w społeczeństwie. Ta pierwsza zakłada podobieństwo jednostek, ich idei, rodzaju pracy i skłonności, co prowadzi do zaniku indywidualizmu i utworzenia się "bytu zbiorowego". Druga zakłada solidarność poprzez różnice, a socjolog wskazuje ją jako rodzaj solidarności charakterystyczny społeczeństwom bardziej rozwiniętym. Opiera się ona na indywidualności każdej jednostki, specjalistycznym podziale pracy i przez to większej zależności od innych członków społeczeństwa i konieczności współpracy z nimi.⁴ Indywidualizm i solidarność istnieją w społeczeństwie jednocześnie i nie wykluczają się wzajemnie, aczkolwiek obie te wartości wymagają pielęgnacji, aby mogły się rozwijać. Dodatkowo solidarność może rozwijać się dwojako, poprzez podobieństwa i poprzez różnice, jednak różnice te nie oznaczają braku wspólnych dla zbiorowości celów, ponieważ bez nich postawa ta nie jest w stanie zaistnieć. Bez wspólnych celów i istnienia pewnych podobieństw w grupie myślenie ludzkie szybko może zmienić kierunek w stronę postrzegania drugiej osoby jako "innego", co wiąże się z podejrzliwym lub nawet agresywnym nastawieniem. Pogłębiając definicję solidarności należałoby się skupić na tym, co odróżnia ją od innych postaw: empatii, miłości czy charytatywności. Można powiedzieć, że jest to zjawisko wymagające działań, które powstaje między niezwiązanymi blisko ze sobą ludźmi, w wyniku istnienia wartości, rzeczy lub idei, które są dla nich wspólne.⁵ W XXI wieku wspólnym ideałem, do którego możemy solidarnie dążyć, a który ma szansę zostać zaakceptowany przez znaczną część obywateli współczesnych społeczeństw, wydaje się być zrównoważony rozwój z poszanowaniem środowiska naturalnego i praw człowieka.⁶

³ Durkheim E., *De la division du travail social*, Presses Universitaires de France, Paryż 1960.

⁴ Tamże.

⁵ Prainsack B. 2020. Solidarity in Times of Pandemics. *Democratic Theory* 4/2: 124-133.

⁶ Magala S., *Solidarność w sieci. Walka klas w epoce sentymentalnej konsumpcji*. W: *Przesilenie. Nowa kultura polityczna*, Europejskie Centrum Solidarności, Gdańsk 2016, s. 309-332.

2.2. Różne źródła solidarności w literaturze.

Identyfikowanie człowieka jako istoty społecznej jest już czymś oczywistym we współczesnej literaturze, na przestrzeni lat powstało wiele dzieł udowadniających, iż mimo ubiegu lat natura ludzka nie uległa zmianom, zmienił się jedynie rodzaj i charakter współczesnych relacji społecznych. Często poruszonym tematem jest jednak powód, dla którego ludzie w ogóle tworzą wspólnoty społeczne oraz co jest ich spoiwem. Filozofia Taylora jako fundament wspólnoty wskazuje wartości, które ją kształtują oraz odpowiadające im style życia. W tym podejściu możemy solidaryzować i utożsamiać się z ludźmi, którzy mają podobne do nas poglądy i wyznają podobne wartości, subiektywnie uznając ten sposób myślenia i pojmowania świata za właściwy. Kluczowe są tu więzi ludzkie tworzące się wokół wizji wspólnego dobra, które motywują jednostki do działania i ostatecznie spajają wspólnotę. Inną filozofię przedstawia Max Scheler, który solidarność identyfikuje jako przejaw natury osoby, która potrafi pokonać własne ego i etnocentryzm. Koncepcja zakorzenienia solidarności w ludzkiej naturze jest kierunkiem popularnym i badanym. Prace Michaela Tomasella z dziedziny psychologii rozwoju badające rozwój świadomości dziecka wykazały, że od innych naczelných, z którymi dzielimy znaczną część materiału genetycznego, człowieka wyróżnia umiejętność solidarnej współpracy.⁷ Skoro definiowanie człowieka jako istoty społecznej z natury jest już oczywiste, nie wydaje się absurdalnym założenie, że chęć tworzenia wspólnoty i poczucie solidarności mogłyby być także w tej naturze zakorzenione. Nieco inaczej twierdził Peter Kropotkin, który wychodził naprzeciw filozofiom jego czasów, sytuujących człowieka jako istotę poza naturą, a moralność jako wartość pojawiającą się dopiero w rozwiniętym społeczeństwie. Uważał on, że w naturze występują zarówno działania egoistyczne jak i altruistyczne, a dla uzasadnienia swojego twierdzenia podawał przykłady zwierząt, które także są w stanie współpracować i pomagać sobie nawzajem. Dodatkowo utrzymywał, że rozwój społeczeństw opierał się na pomocy wzajemnej.⁸ Kierunków myśli nad źródłem solidarności i wspólnot jest wiele, a zbiorcze pozostaje jedynie przekonanie, że działania solidarne są korzystne dla funkcjonowania całej społeczności i napędzają jej pozytywny rozwój. Postawa egoistyczna nie jest kolektywnie uznawana za złą, jednak funkcjonowanie w świecie bezwarunkowo egoistycznym nie jest stanem przez nikogo pożądanym. Wezwanie do powrotu do solidarności i pomocy bliźniemu to uniwersalny postulat mający na względzie dobro całego gatunku ludzkiego, patrząc zarówno społecznie, jak i jednostkowo.

⁷ Brejda J., Solidarność - zapomniany fundament społeczeństwa obywatelskiego. W: *Solidarność i egoizm we współczesnym dyskursie akademickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 13-32.

⁸ Grzybowski J., Darwinowskie ugruntowanie zasady pomocy wzajemnej w etyce Kropotkina. W: *Solidarność i egoizm we współczesnym dyskursie akademickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 171-181.

2.3. Aktualny stan relacji społecznych

W ciągu ostatnich stu lat nastąpiło wiele przełomów istotnych dla całej cywilizacji, w tym rozpowszechnienie produkcji masowej i rewolucja cyfrowa, które znacznie zmieniły życie codzienne i relacje międzyludzkie. Tempo zmian znacznie przyspieszyło i spowodowało wytworzenie nowych zjawisk, które przearanżowały sposób funkcjonowania społeczeństwa. Coraz częściej mówi się o generacyjnej samotności i doświadczeniu alienacji, co potwierdzają też badania. Raport Instytutu Pokolenia z 2022 roku wykazał, że 53% Polaków doświadcza poczucia samotności, a aż 35% deklaruje, że nie posiadają nikogo, do kogo mogliby się zwrócić.⁹ Więcej wyników badania przedstawia Rys. 1. Wyniki te powodują zmartwienie wśród współczesnych badaczy.

Rys. 1. Poczucie samotności wśród dorosłych Polaków. Źródło: Instytut Pokolenia, *Poczucie samotności wśród dorosłych Polaków*, 2022, <https://instytutpokolenia.pl/raportosamotnosci/> (Data dostępu: 08.06.2024).

O panującym wśród ludzi uczuciu nieszczęścia związanego z przywiązaniem do posiadania, własnym odizolowaniem i pustką wypełniającą wspólnotę pisał już w 1976 E. Fromm, proponując swoje pomysły na poprawę tejże sytuacji.¹⁰ Co więc zmieniło się od tego czasu? Problem został szerzej rozpoznany, a na świecie zaczęło pojawiać się i funkcjonować wiele inicjatyw społecznych, często oddolnych, realizowanych w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby ludzi. Coraz częściej mówi się współcześnie o kryzysie demokracji i konieczności uzupełniania jej o daleko idącą partycypację obywatelską, która ma być realizowana m.in. przez rady dzielnic czy oddolne inicjatywy społeczne. Jak jednak zauważyli M.Dymnicka i J. Załęcki, panujące wśród większości Polaków odczucie posiadania sprawczości w planowanych w przestrzeni miejskiej zmianach wcale nie wiąże się z rozwojem samorządności. Za możliwe tego przyczyny wskazują oni fasadowość procedur partycypacyjnych oraz bierność społeczną,

⁹ Instytut Pokolenia, *poczucie samotności wśród dorosłych Polaków*, 2022, <https://instytutpokolenia.pl/raportosamotnosci/> (Data dostępu: 08.06.2024).

¹⁰ Fromm E., *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1995.

powiązaną z brakiem zainteresowania życiem publicznym przez samych mieszkańców.¹¹ Zwiększanie tego zainteresowania nieodzownie wiąże się z kształtowaniem wspólnoty i uczucia przynależności do takowej. Istotne może być także prowadzenie przez władze miejskie zaplanowanych działań, które same w sobie będą deklaracją uwzględniania potrzeb społeczności miejskich. Praktyki budzące duże kontrowersje społeczne mają wpływ na późniejsze antagonizowanie władz i brak wiary w zmiany. Warto także wspomnieć, że na przestrzeni lat wzrosła i tak już wysoka atrakcyjność miast, jako miejsc oferujących najszerszą ofertę społeczną i usługową. Fenomen miast wykroczył poza same perspektywy zawodowe, które były powodem ich przodowania nad wsiami jako miejsc zamieszkania już od wielu lat. Nigdzie indziej niż w miastach nie ma miejsca tyle interakcji społecznych na osobę, dlatego ważne jest, aby ukierunkować społeczność na pozytywne, kształtujące wspólnotę i odpowiedzialność zbiorową relacje poprzez celową modyfikację środowiska miejskiego, w tym jego formy, norm i zwyczajów.

¹¹ Dymnicka M., Załęcki J., Miasto w działaniu. Nowe pola aktywności społecznej. W: *W metropolii i poza metropolią. Społeczny potencjał odrodzenia i rozwoju społeczności lokalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2023, s. 83-101, https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2023/11/Michalska-%C5%BBy%C5%82a-i-i_n_W-metropolii-.pdf (Data dostępu: 10.06.2024).

3. CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA OSŁABIE NIE RELACJI SPOŁECZNYCH

Zachowania społeczne kształtowane są m.in. przez zmiany systemowe, polityczne, gospodarcze, a także szereg innych różnorodnych czynników. Przy rozważaniach na temat osłabienia wagi relacji społecznych we współczesnym świecie, warto skupić się na impulsach, które wpłynęły na przejście w tą nową erę, nazywaną współczesną. Można tu wyróżnić dwa istotne przełomy, spowodowane pnącym do przodu rozwojem technologicznym. Rozwój ten umożliwił po pierwsze wejście w erę cyfrową, a po drugie masową produkcję dóbr, niespotykaną wcześniej na taką skalę. Te dwa zjawiska wytworzyły zupełnie nowe środowisko dla relacji międzyludzkich, które należy poddać analizie.

3.1. Cyfryzacja

Cyfryzacja życia codziennego, która dokonała się w ostatnich dekadach przerosła wszelkie oczekiwania pionierów technologii cyfrowej, którzy jako pierwsi rozpoczynali pracę nad nią.¹² Zwykłym ludziom ciężko jest wyobrazić sobie wielkie zmiany, póki nie staną się one naszą codziennością. Podając przykład - jeszcze nie tak dawno transakcje dotykowe wydawały się dla wielu futurystyczną fikcją, a teraz mało kto potrafi wyobrazić sobie życie bez takiego usprawnienia. Nowe technologie i udogodnienia wymagają od ludzi ciągłej adaptacji, co staje się trudniejsze wraz z wiekiem. Zachodzące zmiany niosą wiele ułatwień i wygod, ale ich wieloaspektowość i szybkie tempo stwarza nowe, wcześniej niespotykane zjawiska w psychice ludzkiej i wyzwania w relacjach społecznych.

Ze względu na złożoność całego procesu, warto rozłożyć go na czynniki, pomagające lepiej rozpoznać i zrozumieć obszary zachodzących zmian. Według J. Pieręguda rozwój gospodarki cyfrowej opiera się na dających się wypunktować komponentach, przedstawionych poniżej.

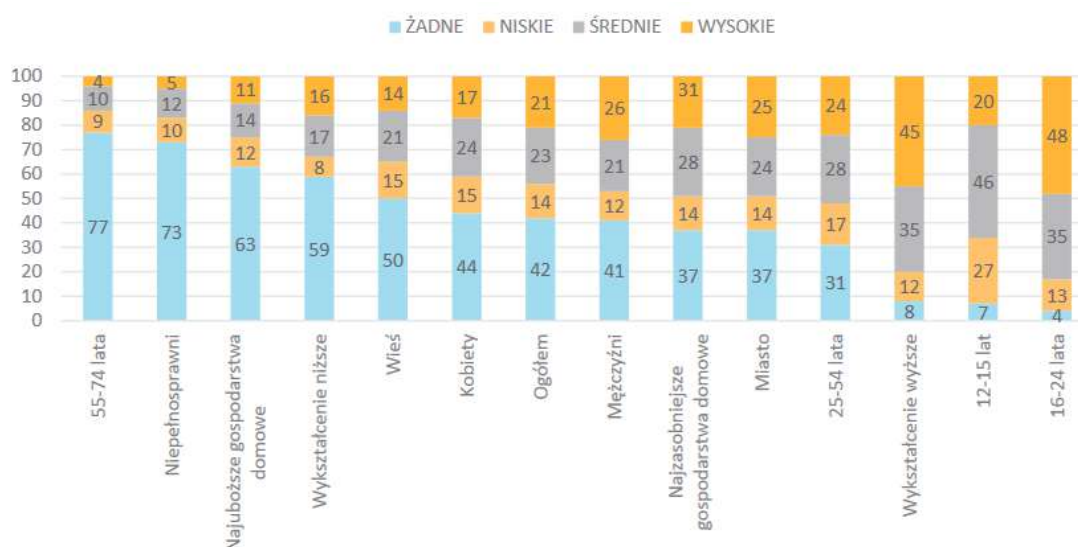

Rys. 2. Składowe wpływające na rozwój gospodarki cyfrowej¹³. Źródło: opracowanie własne.

¹² Grewiński M., Cyfryzacja i innowacje społeczne - perspektywy i zagrożenia dla społeczeństwa. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, nr 1, 2018, s. 19-29.

¹³ Pieręgud J., Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy, w: *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego, Gdańsk 2016, s. 11-37.

Sektory gospodarcze muszą poddać się cyfrowemu przystosowaniu, które uwzględni istnienie wszystkich tych czynników. Obecnie odbiorcy poszukują produktów i usług w internecie, powstają nowe cyfrowe modele biznesowe, a dzięki automatyzacji i robotyzacji procesów zmieniają się potrzeby na rynku pracy. Każdy z czynników ma inny wpływ na funkcjonowanie gospodarki, a także dotyka różne sektory w innym stopniu, dlatego wymagana jest analiza i dostosowanie oferty firmy do tych ewentualności, uwzględniając specjalizację biznesową. W wypadku niepodporządkowania się tym okolicznościom firmom grozi wyparcie z rynku i upadek. Analogiczną sytuację można zaobserwować wśród ludzi. Chodzi tu nie tylko o aspekt znajdowania zatrudnienia, lecz także o kwestię uczestnictwa w życiu społecznym, które rozwija się teraz także w strefie wirtualnej czy „ekskluzyję e-finansową”¹⁴ wśród grup i regionów świata, związaną z rozpowszechnieniem się pieniądza elektronicznego. Umiejętności komputerowe są obecnie jednym z wyznaczników przystosowania do życia w społeczeństwie, a poziom ich opanowania znacznie różni się wśród różnych grup społeczno-demograficznych (Rys.3.).

Rys. 3. Umiejętności komputerowe w Polsce wg grup społeczno-demograficznych w 2014 r. (w %) Źródło: Ministerstwo Cyfryzacji, *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach w 2015 r.*, 2015, <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/raporty-dane-badania> (Data dostępu: 10.06.2024).

Współcześnie świat wirtualny staje się ważną częścią świata rzeczywistego, a w szczególności uwidacznia się to u młodszych pokoleń, które coraz częściej doświadczają Syndromu FOMO (Fear of Missing Out) – czyli lęku bycia poza siecią. Dostęp do technologii i internetu od urodzenia wspiera uzależnienie od świata cyfrowego. Różnice w przystosowaniu do nowej rzeczywistości między osobami urodzonymi w erze cyfryzacji a „cyfrowymi migrantami”, którzy musieli się do tej technologii przyuczyć, stają się coraz bardziej widoczne.¹⁵ W raporcie ministerstwa cyfryzacji pt. *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach w 2015 r.*¹⁶ widoczny był znaczny niedostatek umiejętności komputerowych wśród osób starszych,

¹⁴ Grewiński M., Cyfryzacja i innowacje społeczne - perspektywy i zagrożenia dla społeczeństwa. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, nr 1, 2018, s. 19-29.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Ministerstwo Cyfryzacji, *Spółeczeństwo informacyjne w liczbach w 2015 r.*, 2015, <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/raporty-dane-badania>.

niepełnosprawnych i niżej wykształconych. Życie w sieci stało się na tyle rozbudowane, że bez problemu można już polegać głównie na cyfrowej formie komunikacji i załatwiania spraw. Osoby, które nie będą w stanie przystosować się do takiej formuły funkcjonowania, skazane są na wykluczenie społeczne i informacyjne. Przeniesienie świata realnego do sfery wirtualnej, mimo iż rewolucyjne i niosące za sobą wiele usprawnień życia codziennego, niesie za sobą także wiele konsekwencji społecznych. Sumowując negatywne implikacje, można zaobserwować m.in.: przyspieszenie życia codziennego, derealizację jednostek, pogłębienie nierówności społecznych, rozpowszechnienie się dostępu do treści nieodpowiednich i zakazanych oraz problemy z pamięcią i koncentracją, wynikające ze zbytniego polegania na technologii, o czym pisał np. M. Spitzer w swojej książce pt. *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*.¹⁷

W takim scenariuszu naturalne wydaje się osłabienie lokalnych więzi społecznych. Żyjąc wirtualnie można łatwo zatracić poczucie przynależności do społeczności sąsiedzkiej. Szeroko pojęta globalizacja przyczynia się do ujednolicenia usług i towarów na świecie, a dzięki internetowi kontakty zawiera się już z osobami z całego świata, nie tylko z naszej najbliższej okolicy. Jednak właśnie w takich okolicznościach pojawia się perspektywa rewaloryzacji czynników lokalnych, jako odpowiedź na unifikację ludzkiego życia. Wartości unikatowe dla danego miejsca są jego niezbywalnym przymiotem i leżą u podstaw żywotności w konkurencyjnym, zglobalizowanym świecie.¹⁸ Bez znajomości swojego sąsiedztwa i unikalnej oferty w okolicy, ciężko jest mówić o utożsamianiu się z miejscem czy solidarności społecznej. Aczkolwiek to właśnie ta niekopiowalna oferta, połączona z współpracą społeczną i partycypacyjnym udziałem w zarządzaniu przestrzenią ma największą szansę na wzbudzenie zainteresowania lokalnością i wspólnotą.

¹⁷ Spitzer M., *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Dobra Literatura, Słupsk 2013.

¹⁸ Mazur B., Wpływ procesów cyfryzacji na zmiany przestrzeni miejskiej. W: *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego, Gdańsk 2016, s. 107-122

3.2. Konsumpcjonizm

Konsumpcjonizm jest kolejnym istotnym czynnikiem, który skutecznie zmienił relacje społeczne i system ludzkich wartości. Rozwój społeczeństwa industrialnego był powiązany z pomnażaniem się oferty dóbr luksusowych, a wzrost ich konsumpcji umożliwiony został przez wzrost poziomu dochodów ludności i stopniową zmianę systemu społecznych wartości - od etosu pracy do etosu konsumpcji.¹⁹ Tę przemianę moralności zauważyło wiele filozofów i psychologów już w latach 70-tych XX wieku, w tym znany ze swoich esejów filozoficznych Erich Fromm w swojej książce pt. "Mieć czy być?". Porusza ona szereg zmian, które zaczęły zachodzić w zachowaniach ludzkich i stara się zdiagnozować ich przyczyny oraz możliwe sposoby powrotu do życia poprzez 'bycie' zamiast 'posiadanie'. Oprócz tego Fromm twierdzi, że poprzez wzbogacenie się społeczeństwa ludzie stali się częścią wielkiego społecznego eksperymentu badającego, czy przyjemności i dobra materialne mogą dawać zadowalające życie. Wynik tego eksperymentu już wtedy uważał on za negatywny, określając przyjemność jako pojęcie bardzo dalekie od szczęścia, a także wskazując na blokowanie własnej wolności i samorealizacji, jakie wywołuje uzależnianie tego kim się jest od tego co się posiada.²⁰

Dodatkowo na konsumpcję i przedmioty uważane obecnie za atrakcyjne wpływa kultura i trendy. Prestiż jakości materialnej zamieniony zostaje na prestiż symboliczny, a popyt na takie kulturowo-estetyczne dobra, wcześniej dostępne tylko dla warstw najbogatszych, wzrasta.²¹ Połączenie masowej produkcji i szybko zmieniających się trendów tworzy ekstremalne warunki dla rozwoju konsumpcyjnego stylu życia. Nowe sposoby komunikowania się i rozwój technologiczny nieustannie tworzą kolejne formy konsumpcji, takie jak zakupy na odległość, porównywanie ofert różnych sklepów przy użyciu wyszukiwarek internetowych, indywidualizacja artykułów poprzez udział w projektowaniu, co można odebrać jako poszukiwanie własnej tożsamości konsumenckiej. Konsumpcja staje się nierozzerwalną częścią procesu budowania tożsamości jednostki i dóbr konsumpcyjnych, jakie tą jednostkę otaczają.²² Alternatywy dla konsumpcjonizmu nagłaśniane są od wielu lat, w tym ekologia, zasada '3R' (reuse, reduce, recycle) czy dzielenie i wymienianie się dobrami. Te pojęcia nie są nikomu obce, jednak ich rzeczywiste wdrażanie w życie nie jest ani łatwe ani szybkie, ponieważ zmiana tendencji i nastawień całych pokoleń nie następuje z dnia na dzień. Dodatkowo istnieje duży dysonans między wpływem na środowisko zwykłych osób a osób uprzywilejowanych, co często wywołuje u tych niżej postawionych poczucie bezradności i nie posiadania prawdziwego wpływu na zmiany, a tym samym powoduje to niechęć do podejmowania jakichkolwiek działań. Tworzą się także różnego typu paradoksy, jak trend bycia eko czy 'greenwashing' (tłum. ekościema -

¹⁹ Bylok F., Rynek i konsumpcja w społeczeństwie informacyjnym. W: *Polskie doświadczenia w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego : dylematy cywilizacyjno-kulturowe*, Kraków 2001, s. 301-307.

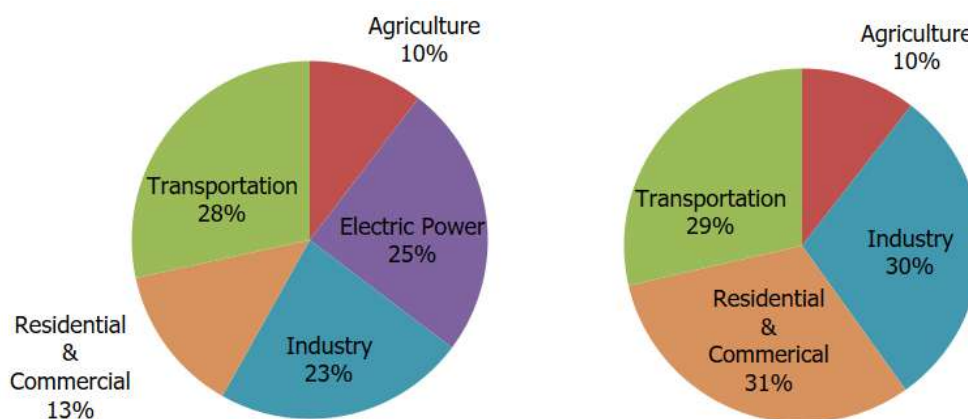
²⁰ Fromm E., *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1995.

²¹ Predecki K., Rejman K., Konsumpcjonizm w społeczeństwie postindustrialnym - wymiar społeczny i ekonomiczny zjawiska. *Humanities and Social Sciences*, nr 20(1) t. 18 (XVIII), 2013, s. 69-78.

²² Bylok F., Rynek i konsumpcja w społeczeństwie informacyjnym. W: *Polskie doświadczenia w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego : dylematy cywilizacyjno-kulturowe*, Kraków 2001, s. 301-307.

wywoływanie w klientach błędnego wrażenia, że wytwarzane przez tę firmę produkty są ekologiczne), które są bezpośrednim skutkiem panującej kultury posiadania.

Biorąc pod uwagę istniejący stan rzeczy, zmienianie nastawienia społeczeństwa na podejście ekologiczne, aktywistyczne i prospołeczne może być długim procesem. Aby jednak było w ogóle możliwe jego zajęcie, potrzebne jest stworzenie odpowiednich do tego okoliczności. Każdy powinien zacząć zmiany od samego siebie i własnej profesji, a architektki i urbaniści jako twórcy przestrzeni miejskiej mają szczególne ważne zadanie, ponieważ projektując w sposób odpowiedni do czasów, mogą edukować i uświadamiać społeczeństwo, które w tej przestrzeni żyje, a także tych ludzi, którzy doradzają się u nich co do swoich inwestycji. Nie można ignorować faktu, że branża budowlana stanowi ogromny wpływ na środowisko, m.in. poprzez emisje powstające przy wydobyciu i produkcji materiałów budowlanych, zużycie energii przy ich produkcji i obsłudze maszyn, wykorzystanie paliwa na transport materiałów na dalekie dystanse, a także zużycie energetyczne budynków na etapie ich użytkowania.

Rys. 4. Całkowita emisja gazów cieplarnianych w USA według sektorów gospodarki w roku 2022, bez i z uwzględnieniem emisji pośrednich wynikających z końcowego wykorzystania energii elektrycznej. Źródło: United States Environmental Protection Agency, *Sources of Greenhouse Gas Emissions*, 2022, <https://www.epa.gov/ghgemissions/sources-greenhouse-gas-emissions> (Data dostępu: 22.04.2024).

Na przedstawionych wykresach branża budowlana zawiera się pośrednio lub bezpośrednio w sektorach mieszkalnictwa, energii elektrycznej, transportu i przemysłu, ponieważ produkuje zanieczyszczenia na wielu polach i etapach. Idea zrównoważonego rozwoju, która w ostatnich kilkudziesięciu latach zyskała ogromną popularność, skupia się na minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko poprzez wydajność, rozsądne gospodarowanie oraz redukcję zużycia materiałów, energii i przestrzeni. Jednak wiele badaczy uważa, że samo podtrzymywanie stanu istniejącego nie jest już wystarczające. Z takiego przekonania narodziła się architektura regeneratywna, która ma za zadanie wywrzeć pozytywny wpływ na środowisko, a nie tylko go nie niszczyć. Niesie ona ogromną szansę na ulepszenie środowiska miejskiego, jako iż może poprawiać jego stan środowiskowy, np. dzięki odnawianiu naturalnych siedlisk i zbieraniu wody deszczowej, stan ekonomiczny dzięki wysokiej efektywności energetycznej i wodnej oraz stan społeczny, dzięki edukacji i dawaniu świadectwa nowych technologii i nowatorskich sposobów

ochrony środowiska.²³ Szczególne szanse daje przebudowa obiektów nieefektywnych energetycznie i społecznie oraz przearanżowanie terenów nierozsądnie zagospodarowanych. W ich wypadku każda zmiana może przynieść pozytywne skutki dla intensywnie już zagospodarowanych środowisk zabudowanych, bez konieczności dalszego zagęszczania zabudowy i zmniejszania powierzchni terenów zielonych. Istotne jest, aby w czasach konsumpcji i trendu móc zatrzymać się i przypomnieć sobie o tak istotnych sprawach jak dobro planety, na której żyjemy i dobro społeczności, którą sami tworzymy. Kierowanie się ku ekologicznym, energooszczędnym rozwiązaniom i wykorzystywanie istniejących zasobów budowlanych to obowiązek architektów i planistów miejskich. Nie należy zapominać, że dbanie o dobro wspólne, to także w szerszej perspektywie dbanie o dobro nas samych.

²³ Fahmy A., Abdou A., Ghoneem M., Regenerative Architecture as a Paradigm for Enhancing the Urban Environment. *Port-Said Engineering Research Journal*, 23(2), 2019, s. 11-19, <https://doi.org/10.21608/pserj.2019.49554>.

4. SOLIDARNOŚĆ W ASPEKCIE ARCHITEKTONICZNO-URBANISTYCZNYM

Na solidarność jednostki może wpływać całe środowisko, w jakim ona żyje. Czynniki, którym osoba ludzka jest na co dzień poddawana to nie tylko przepisy i normy prawne, którym się ona podporządkowuje, lecz także sposób ukształtowania przestrzeni, w której ona przebywa. Przestrzeń ta jest bowiem wypełniona własnymi normami, prowokuje określone zachowania i oczekuje od jednostki podporządkowania się jej naturze. Zmiany w środowisku architektonicznym prowadzą więc do zmian zachowań ludzkich.^{24 25} Środowisko zbudowane jest także elementarnym składnikiem tożsamości ludzkiej, poprzez charakterystyczne miejsca mające znaczenie dla danej zbiorowości może być podstawą do kształtowania własnego „Ja”.²⁶ Dlatego właśnie tak istotne jest, aby przestrzeń, którą kształtują architekci i urbaniści sprzyjała pozytywnym interakcjom oraz prowokowała do działań prospołecznych oraz prośrodowiskowych i nie przyjmowała zunifikowanej, szablonowej formy. Zamiast tego powinna ona stworzyć wyjątkową kreację dopasowaną do danego miejsca. Ponadto solidarność w aspekcie architektoniczno-urbanistycznym ma dwojaką naturę: oprócz kształtowania solidarności w społeczeństwie środowisko miejskie powinno także samo być kształtowane w sposób solidarny, tj. zgodnie z realnymi potrzebami jego mieszkańców i z troską o środowisko naturalne.

4.1. Solidarność a rewitalizacje w Gdańsku

Zgodnie z ustawą z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji „rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”. W związku z dużymi kosztami procesów rewitalizacyjnych i ich rozległym zakresem ich waga w kształtowaniu przestrzeni miejskiej jest ogromna. Wynikowo wpływ na zachowania i tendencje ludzi, którzy później stają się użytkownikami tej przestrzeni, także jest znaczny. Tworzy to dobrą okazję do zaobserwowania sposobów realizacji celów solidarnościowych przez gminę oraz ich krytycznej oceny. „Gminny Program Rewitalizacji został przyjęty przez Radę Miasta Gdańska uchwałą nr XXXVIII/1012/17 z dnia 25 kwietnia 2017 roku. Jest to dokument, który szczegółowo diagnozuje sytuację na obszarach rewitalizacji, wytycza kierunki działań, które mają

²⁴ Bańka A., *Architektura psychologicznej przestrzeni życia. Behawioralne podstawy projektowania*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2016, <http://dx.doi.org/10.14691/APPZ.2016>.

²⁵ Owczarzak-Ryng M., Społeczna funkcja architektury. Oddziaływanie architektury na zachowania jednostek i społeczeństw. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, 61(4), Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie, 2018, s.18-26, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-9e0883e1-9a66-4620-9c3a-601e96038997> (Data dostępu: 30.03.2025).

²⁶ Burdzik T., Przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji. *Kultura-Historia-Globalizacja*, (11), 2014, s 13–27, <http://dx.doi.org/10.6084/M9.FIGSHARE.903720.V2>.

doprowadzić do jej trwałej poprawy oraz określa szacunkowe ramy finansowe. Ponadto zawiera m.in. opis struktury zarządzania realizacją programu, systemu jego monitorowania i oceny oraz sposobu realizacji w zakresie planowania i zagospodarowania przestrzennego. Z kolei rok wcześniej, 28 kwietnia 2016 r., Rada Miasta Gdańska podjęła uchwałę nr XXII/607/16 w sprawie wyznaczenia obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji w mieście Gdańsku.²⁷ Gminny Program Rewitalizacji (GPR) w Gdańsku obejmuje 4 podobszary, w tym: Orunię, Biskupią Górkę wraz ze Starym Chełmem, Dolne Miasto i Plac Wałowy razem ze starym Przedmieściem oraz Nowy Port. Wybrane zostały one spośród 8 kryzysowych fragmentów miasta, wskazanych jako zdegradowane po przeprowadzeniu analizy zróżnicowania wewnętrznego. Wśród 8 wytypowanych obszarów znajdowały się także Stogi Mieszkaniowe o powierzchni 136,84 ha, jednak nie zostały one objęte tym etapem rewitalizacji. Przedsięwzięcia zaplanowane w ramach GPR wyliczone są na lata 2017-2030, a przed przystąpieniem do działań wykonano liczne analizy oraz przygotowano konsultacje i warsztaty społeczne. Podstawowym celem starań jest uspołnienie wizerunku dzielnic poprzez odnowę zaniedbanych obszarów i ożywienie społeczno-gospodarcze. Ze względu na aktualność procesu oraz lokalizację współgrającą z obszarem projektowym, tj. ulokowaną na obszarze tego samego miasta, działania prowadzone w ramach GPR w Gdańsku są doskonałym przykładem do przeprowadzenia analizy sposobów wpływu architektury i urbanistyki na aktywizację społeczną. W ramach analizy porównawczej przeanalizowana zostanie także wcześniejsza inwestycja o charakterze rewitalizacyjnym.

8 fragmentów miasta uznanych za zdegradowane po analizie w roku 2015:

1. Biskupia Górka/Stary Chełm o powierzchni 104,60 ha,
2. Dolne Miasto/Plac Wałowy/Stare Przedmieście o powierzchni 87,24 ha
3. Nowy Port z Twierdzą Wisłoujście o powierzchni 165,29 ha,
4. Orunia o powierzchni 145,26 ha,
5. Stogi Mieszkaniowe o powierzchni 136,84 ha,
6. Brzeźno – osada rybacka o powierzchni 40,20 ha,
7. Przeróbka Mieszkaniowa o powierzchni 30,02 ha,
8. Angielska Grobla o powierzchni 19,65 ha.²⁸

4.1.1. Rewitalizacja Letnicy

Rewitalizacja Letnicy jest projektem starszym niż Gminny Program Rewitalizacji i należała do Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013. Była także związana z organizacją EURO 2012 w Polsce i koniecznością zapewnienia przestrzeni reprezentacyjnej w okolicy stadionu. Realizacja przedsięwzięcia odbywała się od października 2008 roku do września roku 2015, dzięki czemu zastosowane rozwiązania zostały już poddane próbie czasu i urozmaicać w ten sposób analizę, obejmującą inne, nowsze przykłady z terenu Gdańska. Projekt rewitalizacji Letnicy obejmował następujące działania budowlane:

²⁷ Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 01.05.2024).

²⁸ Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2030*, Edycja 2023.

- Remont kapitalny 29 budynków mieszkalnych położonych przy ul. Starowiejskiej i ul. Sielskiej,
- Remont przestrzeni półpublicznej - wewnątrz kwartałów będących własnością miasta Gdańska – w obrębie ul. Starowiejskiej, Sielskiej, Ks. A. Michty, Suchej, Uczniowskiej, Szklanej Huty, Stalowej i Niecałej,
- Przebudowę i modernizację pomieszczeń biblioteki, czytelnicy Małego Domu Otwartego (MDO) i elementów sali gimnastycznej wraz z węzłem sanitarnym w budynku szkoły podstawowej nr 22 przy ul. Suchej 29,
- Adaptację, rewaloryzację i przebudowę budynku dawnej szkoły przy ul. Uczniowskiej 22 na potrzeby prowadzenia działań społecznych wśród mieszkańców dzielnicy – “Dom Otwarty”,
- Przebudowę, budowę i modernizację odcinków ulic wraz z infrastrukturą podziemną.²⁹

Oraz przedsięwzięcia społeczne mające na celu ograniczenie patologii, zagrożeń społecznych i aktywizację zawodową mieszkańców:

- “Od ulicy do EURO 2012!” działanie realizowane w latach 2012-2015 przez Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta Koło Gdańskie. Obejmowało działania takie jak m.in.: konsultacje z doradcami zawodowymi, finansowymi i prawnymi, poradnictwo psychologiczne czy zajęcia tematyczne,
- Let's Art. działanie realizowane przez CSW „Łażnia” w latach 2012-2015. W ramach działania zrealizowano 1 zadanie tematyczne obejmujące cykl warsztatów artystyczno-edukacyjnych,
- “NUDO – warsztaty lingwistyczno-taneczne” działanie zrealizowane przez MOPR w Gdańsku w latach 2011-2013,
- Klub Aktywnych Kobiet – działanie realizowane w roku 2010 przez Urząd Miejski w Gdańsku, w latach 2011-2013 przez MOPR,
- Szkolenie językowe w latach 2012- 2015 przeprowadzone przez Urząd Miejski w Gdańsku³⁰

Rys. 5. Przykładowy budynek mieszkalny przy ulicy Starowiejskiej przed i po remoncie. Źródło: Oficjalny portal miasta Gdańska, *Rewitalizacja Letnicy w Gdańsku*, 2015, <https://www.gdansk.pl/inwestycje-miejskie/Rewitalizacja-Letnicy-w-Gdansk,a,47055> (Dostęp: 01.05.2024)

²⁹ Oficjalny portal miasta Gdańska, *Rewitalizacja Letnicy w Gdańsku*, 2015.

³⁰ Tamże.

Rys. 6. Modernizacja dróg i chodników w dzielnicy Letnica. Źródło: j.w.

Art. 75 Konstytucji stanowi, że "Władze publiczne prowadzą politykę sprzyjającą zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli", a w procesie rewitalizacji szczególnie ważne jest uwzględnienie treści tego artykułu. Jej celem powinno przecież być dawanie możliwości korzystania z jej efektów dotychczasowym mieszkańcom, a nie ich wyrzucenie pośrednio poprzez proces gentryfikacji. Można sumować, że u podstaw procesu rewitalizacji leżą: współdziałanie, inkluzja społeczna i projektowanie uniwersalne, a solidarność społeczna jest wartością, na której te zasady się opierają.³¹ Dzięki solidaryzowaniu się z mieszkańcami możemy skupić się na przeciwdziałaniu gentryfikacji i stosowaniu inkluzywnych rozwiązań, a nie na celach prywatnych. W rewitalizacji przeprowadzonej na terenie Letnicy można zauważyć realizację wymienionych zasad tylko częściowo. Przykładowo remont budynków mieszkalnych (Rys. 5.) obejmował wykonanie izolacji termicznej i wymianę instalacji technicznych, aby umożliwić dotychczasowym mieszkańcom komfortowe życie w nich. Dodatkowo wybudowano mieszkania w budownictwie TBS, mające zapewnić lokalnej ludności przystępne cenowo lokum. Budowa kanalizacji deszczowej i remont instalacji wodociągowej także wskazują na kierowanie się komfortem dotychczasowych mieszkańców. Modernizacja ulic (Rys. 6.) przynajmniej w pewnym stopniu uwzględniła projektowanie uniwersalne, poprzez poprawienie jakości dróg i obniżenie krawężników. Są też jednak spore obszary, gdzie jest miejsce na poprawę w tym aspekcie, np. poprzez zastosowanie mniej wyboistego, łatwiej przekraczalnego dla osób na wózku podłoża lub instalacje wind. Na uwagę zasługują zorganizowane przedsięwzięcia społeczne, w tym konsultacje psychologiczne i zawodowe oraz zajęcia warsztatowe i szkoleniowe, które miały umożliwić ludziom powrót do zdrowego funkcjonowania w społeczności miejskiej. Nie można zatem zaprzeczyć, że w rewitalizacji Letnicy podjęte były co najmniej środki przeciwdziałające gentryfikacji i wykluczeniu. Mimo tego, Letnica posiadała tereny dotąd niezagospodarowane, na których już przed końcem rewitalizacji zaczęto planować wielkoskalowe osiedle wielorodzinne pod nazwą "Nowa Letnica", którego dopasowanie do istniejącego dotąd stanu dzielnicy pozostaje wątpliwe. Diagnozy zdestabilizowanego świata dokonywane przez badaczy wywołują przemyślenia co do powodów panującej nie zrównoważonej działalności człowieka. Można nawet niekiedy odnieść wrażenie, że jego

³¹ Mędrzycki R., Solidarność społeczna wobec grup najbardziej wykluczonych społecznie w procesie rewitalizacji. *Metropolitan. Przegląd Naukowy*, 1(9), 2018, s. 36-44.

jedynymi celami jest dominacja i zysk.³² Tą właśnie niezrównoważoną działalność można dostrzec w postępowaniu z obszarami dotąd niezagospodarowanymi na terenie Letnicy. Rewitalizacja nieodzwrotnie wiąże ze sobą chęć inwestowania w te tereny przez deweloperów, a najlepszym sposobem na przygotowanie na to dzielnicy jest szczegółowe zaplanowanie przyszłych inwestycji przez osoby wyedukowane w tym kierunku i późniejsza kontrola ich realizacji. Mimo zaplanowania powstania osiedla "Nowa Letnica" przez władze miejskie, bezkrytyczne oddanie jego realizacji w ręce dewelopera doprowadziło do zaburzenia harmonijnego obrazu dzielnicy. Może to skutkować mniejszym utożsamianiem się z miejscem zamieszkania przez ludność lokalną i podziałami społecznymi uwarunkowanymi przez uwidaczniające się strefowanie na nową i starą część dzielnicy. Zauważa się tu także brak centrum dzielnicowego, w którym mogłyby kumulować się funkcje integracyjne, a którego reprezentacyjność mogłaby zwiększyć poczucie tożsamości lokalnej oraz dać mieszkańcom lepsze podłoże pod działania prospołeczne. W powstałym układzie funkcje społeczne są oddalone od siebie i nie połączone z większymi terenami publicznymi, co powoduje sortowanie społeczności w mniejsze grupy. Oprócz tego dzielnica aktualnie boryka się z niedostosowaniem ilości i jakości dróg do liczby nowo powstałych i nadal powstających mieszkań. Drastyczne zwiększenie liczby mieszkańców odbywa się bez odpowiedniego przystosowania komunikacyjnego. W cieniu pozostawiono także kwestie środowiskowe, bowiem dzielnica posiada duże tereny zielone (jezioro Zaspą), które do dnia dzisiejszego pozostają niezagospodarowane, a na terenach mieszkaniowych nie odbywają się żadne znaczące przedsięwzięcia prośrodowiskowe. Sprzedaż gruntów miejskich w ręce deweloperów w celu zbudowania wielkoskalowych osiedli mieszkaniowych przy jednoczesnym odkładaniu dostosowania komunikacyjnego oraz zadbania o istniejącą zieleń to przewinienia, których nie da się pominąć przy omawianiu rewitalizacji tej dzielnicy. Można powiedzieć, że solidarność nie istnieje bez poświadczonych czynem sposobów życia, wpisanych w jakąś wspólną wizję dobra.³³ Wizją wspólnego dobra jaką oferują nam czasy współczesne może być zrównoważony rozwój, jednak aby zwykli ludzie traktowali tą ideę poważnie, powinna być ona w pierwszej kolejności jawnie świadczona przez władze miejskie, które mają największy udział w projektowaniu naszej wspólnej przyszłości.

W celu zbadania wpływu działań rewitalizacyjnych i późniejszych ich skutków na społeczność lokalną przeprowadzony został wywiad ukierunkowany ze społecznością lokalną. Po przeanalizowaniu odpowiedzi wynika z niego, że istnieje znaczny problem z poczuciem przywiązania do miejsca wśród młodszej grupy mieszkańców, tj. poniżej 35 roku życia, który to problem stopniowo zmniejsza się u starszej części społeczności. Oprócz tego zdecydowana większość mieszkańców wymienia wśród rzeczy brakujących w dzielnicy park i lepszą komunikację, często wspominana tu była linia SKM i włączenie Letnicy do jej ruchu w stronę

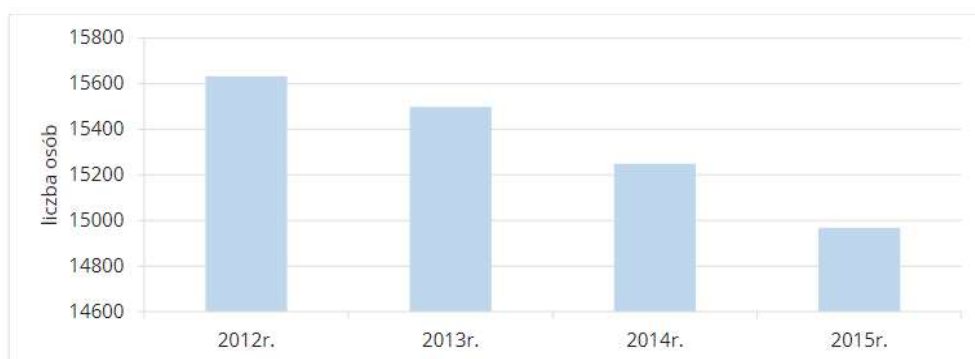
³² Babicki, Z., Solidarność społeczna w edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. *Forum Pedagogiczne*, 11(1), 2021, s. 179–193.

³³ Brejda J., Solidarność - zapomniany fundament społeczeństwa obywatelskiego. W: *Solidarność i egoizm we współczesnym dyskursie akademickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 13-32.

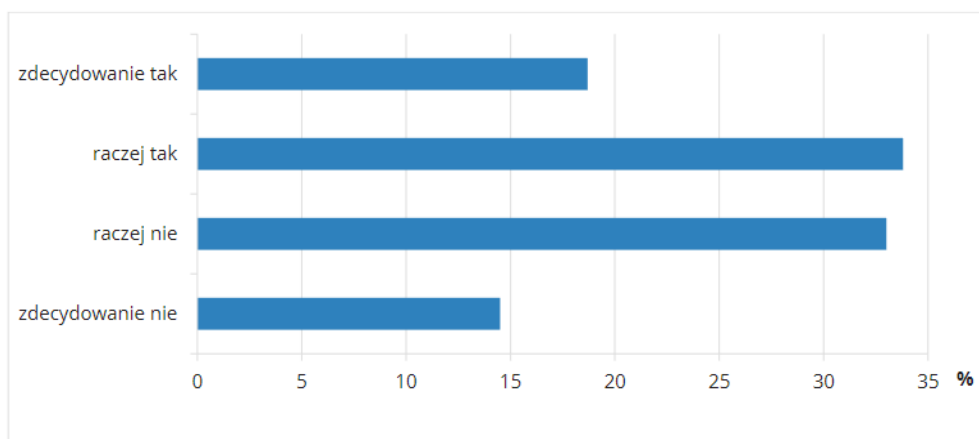
Oliwy. Za to starsi mieszkańcy cieszą się, że rewitalizacja miała miejsce, jednak mają wiele uwag i chcieliby aby zmiany były prowadzone dalej, a nie zostały zatrzymane. Kontakty sąsiedzkie utrzymują się na bardzo różnych poziomach i trudno zaobserwować tendencję na tej próbie badawczej, jednak podział na starą i nową część dzielnicy był kwestią często wymienianą przy omawianiu z badanymi tematu sąsiedztwa. Można też zaobserwować, że dbanie o środowisko wśród społeczności Letnicy jest realizowane w stopniu bardzo podstawowym, tj. poprzez segregację i korzystanie z rzeczy wielokrotnego użytku, jednak bardzo często występuje brak dalszych kroków związanych np. z angażowaniem się w przedsięwzięcia środowiskowe czy ograniczaniem używania auta. Wyniki wywiadu współgrają ze stawianymi w analizie tezami.

4.1.2. Rewitalizacja Oruni

Orunia znajduje się w środkowo-południowej części Gdańska na obszarze dzielnic Orunia Górna-Gdańsk Południe i Orunia-Św. Wojciech-Lipce, postrzegana jest jako peryferia miasta. W celu przeprowadzenia rewitalizacji przeprowadzone zostały liczne analizy identyfikujące istniejące w tym miejscu problemy. Do wytypowanych dolegliwości podobszaru należy malejąca liczba mieszkańców (Rys. 7.), co wg lokalnej społeczności może mieć związek ze złą opinią o dzielnicy. Dodatkowo znaczna część mieszkańców (ponad 50%) wyraża chęć zmiany miejsca zamieszkania (Rys. 8.).

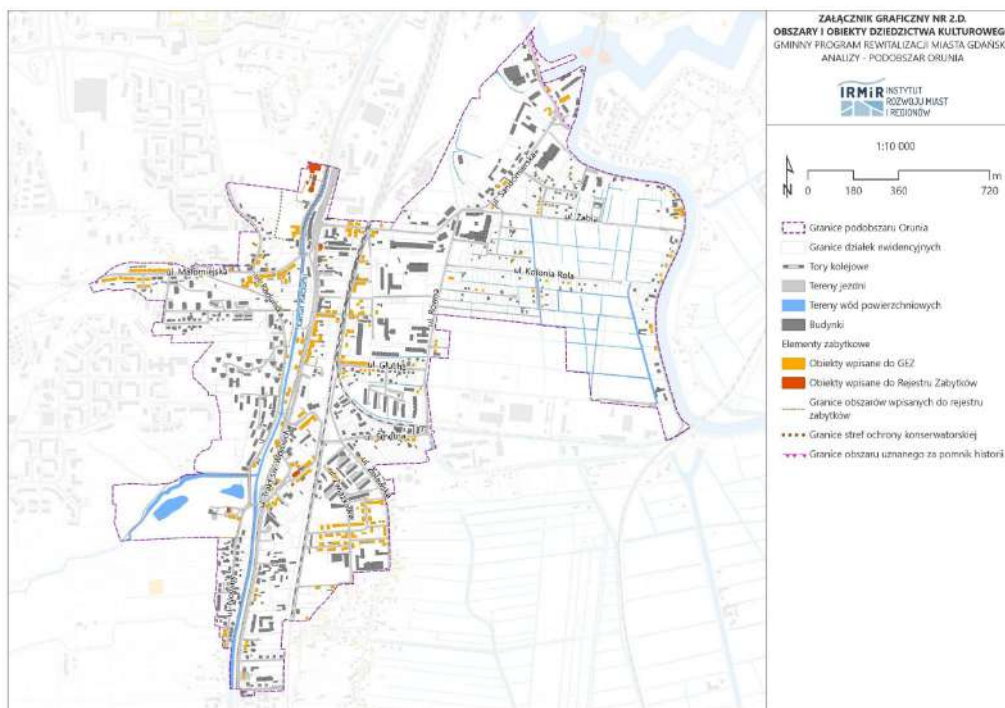

Rys. 7. Liczba mieszkańców Orunii. Źródło: Biuro Rozwoju Gdańska, Gminny Program *Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2023* - Analizy, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

Rys. 8. Chęć zmiany miejsca zamieszkania (w %) na obszarze Oruni. Źródło: j.w.

Inne zdiagnozowane podczas analiz problemy to ubóstwo i wykluczenie społeczne, odsetek osób korzystających z pomocy społecznej na tysiąc mieszkańców był kilkakrotnie wyższy od średniej dla Gdańska, a także bezrobocie, którego poziom w 2015 roku wynosił 5,4% przy średniej dla Gdańska na poziomie 3,2%.³⁴ Sytuacja w Oruni stworzyła unikalne okoliczności, wymagające znalezienia sposobu na: poprawę sytuacji materialnej mieszkańców, edukację zawodową i pomoc w wejściu lub powrocie na rynek pracy oraz zwiększenie atrakcyjności dzielnicy, aby przeciwdziałać stałemu odpływowi ludności. Zwiększenie atrakcyjności dzielnicy powinno wiązać się z poprawą stanu technicznego budynków, zapewnieniem obszarów rekreacji i niezbędnych usług oraz realizacją bezpiecznych przejść przez tory i Trakt św. Wojciecha, które stanowią ciężkie do przekroczenia granice na obszarze dzielnicy. Istotną do uwzględnienia kwestią pozostaje także wysoka liczba obiektów zabytkowych na terenie Oruni (Rys. 9.), co razem z dużą ilością terenów zielonych i bliskością centrum znacznie zwiększa potencjał tego obszaru. Oprócz tego stosunkowo wysoka aktywność społeczna mieszkańców oraz czynny udział organizacji pozarządowych daje dużą możliwość do zainicjowania zmian społecznych.³⁵

Rys. 9. Obszary i obiekty dziedzictwa kulturowego. Źródło: Źródło: Biuro Rozwoju Gdańska, *Załącznik graficzny do analiz D - Orunia*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

³⁴ Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2023 - Analiza*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

³⁵ Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2030*, Edycja 2023.

Po przeprowadzeniu analiz Biuro Rozwoju Gdańska opracowało plan działania odpowiadający potrzebom dzielnicy. W całym GPR zaplanowano 65 przedsięwzięć, z czego aż 20 na Oruni. Wśród nich można wyróżnić m.in.:

- Poszerzenie i podniesienie jakości oferty placówki Klub Młodych Wataha
- Program wsparcia młodych dorosłych zagrożonych wykluczeniem społecznym z podobszaru Orunia w oparciu o mieszkania wspomagane
- Utworzenie klubu seniora i aktywizacja seniorów w społeczności lokalnej
- Wsparcie lokalnego domu sąsiedzkiego "Gościnna Przystań" jako centrum lokalnego skupionego na integracji
- Przebudowa głównej siedziby Gdańskiego Archipelagu Kultury, dostosowanie jej do użytku przez osoby z niepełnosprawnością ruchową
- Remont budynków istniejących i rekonstrukcja braków w Trakcie św. Wojciecha
- Zagospodarowanie przestrzeni publicznej Rynku Oruńskiego
- Rewaloryzacja Parku Schopenhauera w Gdańsku
- Termomodernizacja gminnych budynków mieszkalnych
- Przebudowa infrastruktury wodociągowo-kanalizacyjnej
- Zwiększenie dostępności oferty mieszkaniowej poprzez nową zabudowę w rejonie ulicy Żuławskiej realizowane przez Gdańskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego
- Poprawienie bezpieczeństwa przestrzeni publicznych poprzez montaż oświetlenia i monitoringu oraz remont dróg i chodników³⁶

W zaplanowanych działaniach rewitalizacyjnych uwidacznia się chęć zdecydowanego określenia i uwydatnienia przestrzeni centrum dzielnicy oraz jego spójnej modernizacji. Przestrzeń centralna, jako najczęściej uczęszczana przez społeczność lokalną powinna być reprezentacyjna i uporządkowana, aby móc zbudować w mieszkańcach poczucie tożsamości. Dodatkowo powinna skupiać w sobie najważniejsze funkcje kulturowe i organizacyjne i być dostępna, do czego dążenia także można zaobserwować w planowanych inwestycjach. Orunia, jako obszar z wieloma problemami, dostał szczególną uwagę w GPR, co uwidacznia się w liczbie planowanych przedsięwzięć. Społeczność jest aktywna lokalnie, co zostało uwzględnione i zaimplementowane poprzez rozszerzenie oferty kulturalnej i integrującej. Zwrócono uwagę także na mieszkańców na marginesie społecznym, opracowując dla nich program działań pomocy społecznej, skupionych na usługach terapeutycznych i edukacyjnych. Poszukiwanym skutkiem rewitalizacji jest proces oddolnego oddziaływania społecznego po jej zakończeniu, co pozwala na odczucie pozytywnych zmian przez długi czas.³⁷ W programie zaplanowanym na Oruni można zauważyć starania, by takie oddolne oddziaływania pojawiły się po zakończonej rewitalizacji. Jest to realizowane poprzez odnowienie i udostępnienie większej części ludności głównej przestrzeni publicznej oraz towarzyszących jej usług kulturalnych oraz prowadzenie ukierunkowanych społecznie działań w tych placówkach, które będą mogły być później kontynuowane przez społeczność lokalną.

³⁶ Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2030*, Edycja 2023.

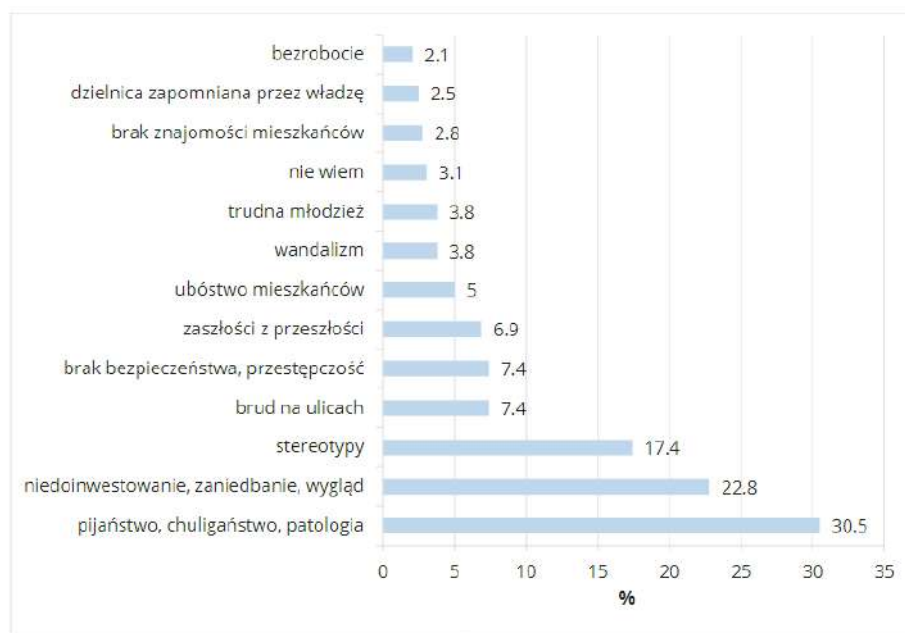
³⁷ Mędrzycki R., Solidarność społeczna wobec grup najbardziej wykluczonych społecznie w procesie rewitalizacji. *Metropolitan. Przegląd Naukowy*, 1(9), 2018, s. 36-44.

Solidarność międzyludzka i grupowa jest zależna od wielu czynników, w tym od istnienia instytucji dających ludziom ekonomiczną i mentalną możliwość wspierania innych, a także od narracji politycznej, która może sprzyjać solidarności wysuwając na pierwszy plan wspólne cele i zobowiązania, a nie istniejące między ludźmi różnice.³⁸ Z najsłabszych stron planowanej rewitalizacji można wyróżnić minimalne zainteresowanie przedsięwzięciami środowiskowymi, które dotyczą jedynie rewaloryzacji istniejących struktur skwerów i parku i mają charakter przede wszystkim przestrzenny. Działania środowiskowe wprawdzie są uwzględnione w koncepcji, jednak da się zauważyć, iż realizowane są raczej na zasadzie niezbędnego minimum, a ich waga została określona jako drugorzędna. Wątpliwa pozostaje także ilość działań społecznych bezpośrednio związanych z edukacją zawodową, biorąc pod uwagę znaczną stopę bezrobocia panującą na Oruni. Patrząc jednak na ogólny charakter niektórych dążeń, nadal możliwe jest, iż działania aktywizujące zawodowo zostaną efektywnie uwzględnione na etapie realizacji. Nadal nie w pełni rozwiązana pozostaje kwestia zapewnienia bezpiecznych przejść przez tory i Trakt Św. Wojciecha oraz usprawnienia ruchu w okolicy przejazdów kolejowych, co wydawało się kwestią priorytetową, by móc umożliwić mieszkańcom swobodne ruchy miejskie i przeciwdziałać wykluczeniu tego obszaru poprzez bariery przestrzenne.

³⁸ Prainsack B. 2020. Solidarity in Times of Pandemics. *Democratic Theory* 4/2: 124-133

4.1.3. Rewitalizacja Dolnego Miasta

Podobszar obejmujący Dolne Miasto, Plac Wałowy i Stare Przedmieście należy do historycznego śródmieścia Gdańska i znajduje się w dzielnicy nazywanej obecnie Śródmieście. Jest kolejnym obszarem objętym GPR, jednak jego charakter znacznie różni się od charakteru Oruni, ze względu na centralne położenie i istotne w skali miasta miejsca rekreacyjne znajdujące się w tej lokalizacji, takie jak dawne fortyfikacje miejskie i opływ Motławy. Mimo tego niektóre problemy tych obszarów są podobne, tak jak np. zły wizerunek dzielnicy (Rys.10), spadek liczby ludności oraz niechęć do ponownego wyboru danej okolicy jako miejsca zamieszkania, jaką deklaruje ok. 43% ankietowanych mieszkańców Dolnego Miasta.³⁹

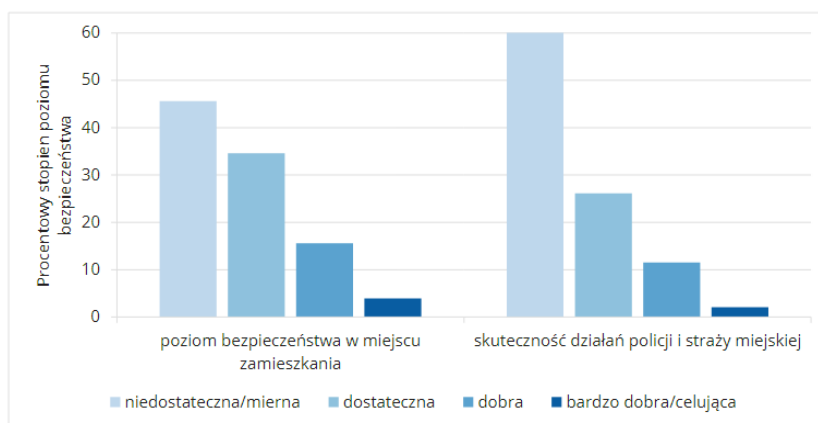

Rys. 10. Przyczyny negatywnego wizerunku podobszaru według jego mieszkańców. Źródło: Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2023 - Analizy*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

W analizowanym podobszarze odsetek osób korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1 tysiąc mieszkańców był ponad dwukrotnie wyższy od średniej dla Gdańska w roku 2015, a według Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie głównym powodem udzielania pomocy jest ubóstwo. Niepokojący jest fakt, że najliczniejsza grupa otrzymująca pomoc to osoby w wieku produkcyjnym, których udział w strukturze demograficznej jest wysoki, a które są nadal we wczesnym etapie życia umożliwiającym podjęcie pracy zarobkowej i własne utrzymanie. Trudna sytuacja materialna mieszkańców uwidacznia się w wysokim poziomie zadłużenia mieszkań (blisko 1/3 z 952 mieszkań), a także w wysokim poziomie bezrobocia, który pod koniec 2015 roku wyniósł 4,6%, przy średniej dla Gdańska na poziomie 3,2%. Na wyeksponowanie zasługuje też wyższa niż w Gdańsku i na obszarze Oruni liczba przestępstw, wynosząca 28 na 1 tysiąc mieszkańców, co skutkuje brakiem poczucia bezpieczeństwa wśród społeczności lokalnej (Rys. 11.).⁴⁰

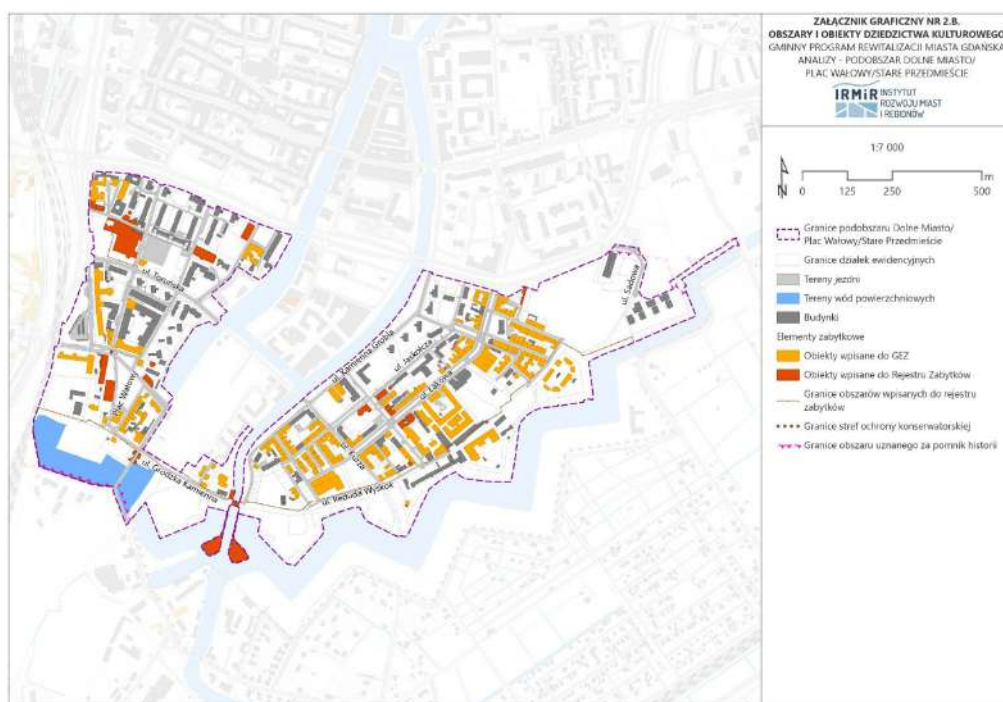
³⁹ Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2023 - Analizy*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

⁴⁰ Tamże.

Rys. 11. Ocena poziomu bezpieczeństwa (w %) na podobzdarze rewitalizacji. Źródło: Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2023 - Analizy*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

Na Dolnym Mieście sfera zabytków i ochrony konserwatorskiej gra jeszcze większą rolę niż na Oruni, istnieje tu zabytkowy układ urbanistyczny i zespół fortyfikacji, a obiekty wpisane do rejestru i ewidencji zabytków stanowią znaczną część zabudowy, z czego duża liczba budynków przetrwała wojnę. Część ulic została przebudowana w wyniku wcześniejszych działań, jednak znaczna część nadal wymaga modernizacji, a stan techniczny budynków na tym podobzdarze jest najgorszy ze wszystkich 4 lokalizacji wybranych do programu. Należałoby wykorzystać potencjały w postaci centralnego położenia i bogatej historii, przy równoczesnym poprawieniu stanu technicznego ulic i budynków i przeciwdziałaniu problemom społecznym.

Rys. 12. Obszary i obiekty dziedzictwa kulturowego. Źródło: Biuro Rozwoju Gdańska, *Załącznik graficzny do analiz B - Dolne Miasto/Plac Wałowy/Stare Przedmieście*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

Biuro Rozwoju Gdańska w planie działania obejmującym ten podobszar ujęło 17 z 65 przedsięwzięć dla całego GPR. Wśród nich można wyróżnić m.in.:

- Centrum Wsparcia i Terapii rodzin
- Mieszkania chronione i wspomagane dla rodzin
- Wsparcie edukacji dzieci i młodzieży mające na celu podniesienie kompetencji
- Wsparcie lokalnego domu sąsiedzkiego "Inkubator Sąsiedzkiej Energii" i Centrum Sztuki Współczesnej "Łaźnia" w działaniach integrujących społeczność
- Modernizacja lokali użytkowych i budynków użyteczności publicznej
- Zagospodarowanie przestrzeni publicznej Placu Wałowego
- Zagospodarowanie obszaru dawnej zajezdni tramwajowej na Dolnym Mieście w Gdańsku przy pomocy partnerstwa publiczno-prywatnego
- Zagospodarowanie Parku Opływu Motławy
- Termomodernizacja gminnych budynków mieszkalnych
- Modernizacja budynków mieszkalnych
- Projekty prośrodowiskowe, projekty wprowadzające zieleń, wprowadzenie form ochrony przyrody na cennych obszarach, oraz kampanie przyrodnicze⁴¹

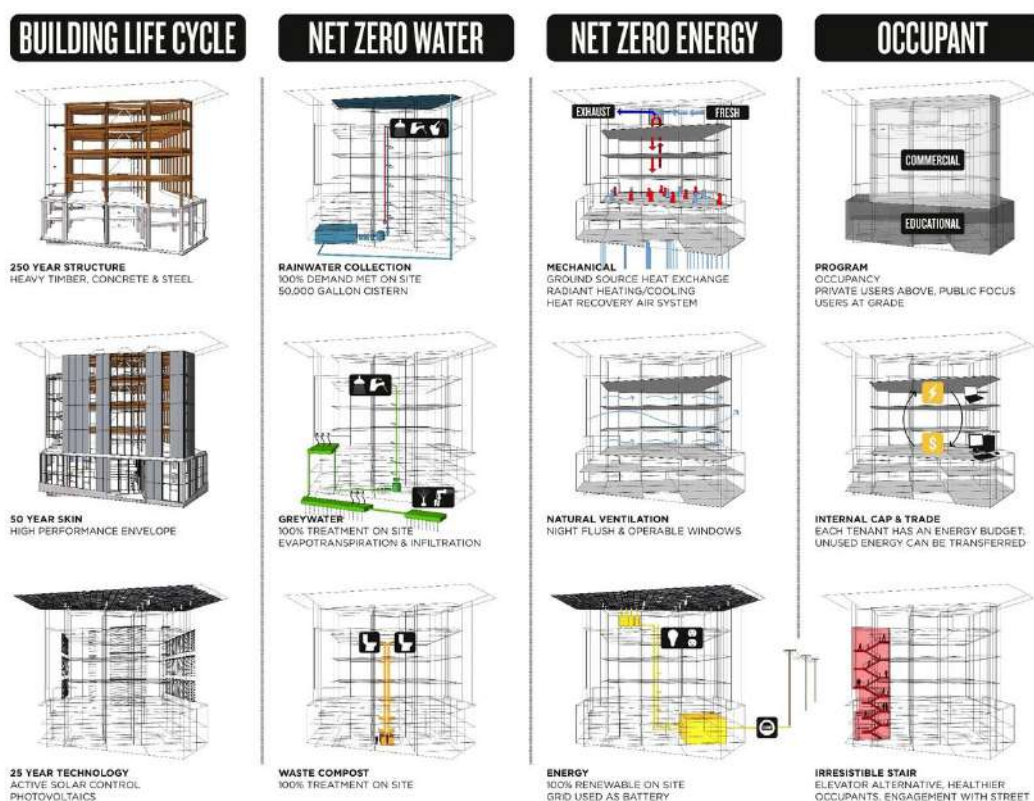
W tej rewitalizacji wśród zaplanowanych działań zauważalny jest znaczący udział przedsięwzięć społecznych, mających pomóc mieszkańcom znajdującym się w ciężkiej sytuacji życiowej. Biorąc pod uwagę szczególnie trudną sytuację rodzin na tym terenie i duży udział osób w wieku produkcyjnym wśród grup wykluczonych, takie działania wydają się uzasadnione. W przeciwieństwie do osób starszych, których udział np. na Oruni był dużo większy, młodzi ludzie mają więcej możliwości na całkowite zmieniowanie swojej sytuacji życiowej i uniezależnienie się po otrzymaniu wystarczającej ilości pomocy. Równolegle planowane jest jednak znaczne uatrakcyjnienie przestrzeni i szereg nowych inwestycji, a więc szanse na wystąpienie zjawiska gentryfikacji są duże. W związku z tym prowadzone działania pomocy społecznej powinny być przewidziane na wiele lat, by zamieszkująca ten teren ludność mogła faktycznie pozostać na tym obszarze. Postępowanie z zielenią i środowiskiem naturalnym w tej rewitalizacji przyjmuje lepszy charakter niż w poprzednich przykładach, w ramach przedsięwzięć uzupełniających zaplanowana jest bowiem edukacja kampaniami przyrodniczymi oraz projekty prośrodowiskowe, tworzenie ogrodów deszczowych oraz wprowadzenie form ochrony przyrody, a nie tylko przearanżowanie istniejącej zieleni. Widoczne jest także kształtowanie centrum dzielnicowego, o nieco innej formie niż to miało miejsce na Oruni. Tutaj będzie to system przestrzeni publicznych, kumulujących funkcje społeczne i rekreacyjne w niedalekiej od siebie odległości (Rys. 13). Pomimo tych niezaprzeczalnych plusów, także ten program ma swoje braki. Partnerstwo publiczno-prywatne, na podstawie którego będzie realizowana znaczna część nowych obiektów budowlanych, niesie ze sobą wiele korzyści ekonomicznych dla miasta, jednakże realizacja postulatów zrównoważonego rozwoju często nie jest priorytetem prywatnych inwestorów. W związku z tym prawdopodobne jest, że ponownie będzie można

⁴¹ Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2030*, Edycja 2023, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

[illegible]

4.2. Solidarność na świecie

Aby dopełnić omówienie sposobów realizacji postulatów solidarnościowych należy spojrzeć także na indywidualne, innowacyjne przykłady ze świata oraz przeanalizować co nowego mogą one wnieść do koncepcji. Jednym z takich projektów wartych przytoczenia jest Bullitt Center w Seattle zaprojektowane przez Miller Hull Partnership. Zakończony w 2013 był jednym z pierwszych obiektów wybudowanych w ramach "Living Building Challenge". Jego nadrzędnymi celami była zrównoważoność i wytyczenie nowych standardów dla deweloperów, inżynierów, architektów i wykonawców. Miał też zwiększać świadomość wśród ludzi i ukazywać zalety projektowania opartego na wydajności.⁴² Na przedstawionych poniżej schematach widać wspomnianą wydajność w praktyce, która objawia się maksymalizacją efektywności wykorzystania zasobów naturalnych, a w efekcie także zyskiem komercyjnym, poprzez obniżenie kosztów użytkowania.

Rys. 14. Schemat sposobu działania systemów w budynku. Źródło: <https://www.archdaily.com/363007/the-world-s-greenest-commercial-building-opens-in-seattle-today/> (dostęp: 02.07.2024).

Obiekt funkcjonuje jako system, który minimalizuje zużycie wody i energii, a maksymalizuje długość życia budynku i komfort wynajmujących. Uściślając, wykorzystuje on duży, przewyższający powierzchnię samego budynku dach, aby pobierać energię słoneczną poprzez panele fotowoltaiczne oraz zbierać wodę deszczową, która następnie jest podczyszczana i wykorzystywana w budynku. Dodatkowo budynek wyposażony jest w kompostowniki opróżniane co 18 miesięcy, system odzysku ciepła, oraz wiele studni czerpiących ciepło z

⁴² International Living Future Institute, *Living Building Challenge - Case Studies*, <https://living-future.org/case-studies/bullitt-center-2/> (dostęp: 02.07.2024).

gruntu, aby zapewnić pełną realizację potrzeb energetycznych budynku. Do budowy użyto naturalnych materiałów, takich jak drewno, połączonych z elementami stalowymi, aby zapewnić długowieczność konstrukcji. Promowana jest aktywność fizyczna poprzez zrezygnowanie z parkingu na rzecz dodatkowych miejsc rowerowych oraz zaprojektowanie klatki schodowej, która ma zachęcać do ruchu wykorzystując swój atrakcyjny wygląd. Systemy zastosowane w tym obiekcie są znane od wielu lat, jednak mało która realizacja podchodzi do kwestii zrównoważonego projektowania całościowo. Nadal praktykowane jest wykorzystywanie pojedynczych rozwiązań zamiast próby stworzenia zrównoważonej sieci powiązań, jaką starano się stworzyć w przedstawionym projekcie. Zrównoważony rozwój to ruch, który w swojej specyfice zmusza nas do solidaryzowania się ze środowiskiem naturalnym i przyszłymi pokoleniami, dlatego ważne jest, aby solidarne projekty były metodyczne i sieciowo zrównoważone.

Kolejnym przedsięwzięciem poszerzającym horyzonty solidarnego projektowania jest przedszkole w Newport Beach, służące jako środowiskowe centrum przyrodnicze i także zakwalifikowane do Living Building Challenge. Obiekt został oddany do użytkowania w 2019 r., a projekt zagospodarowania skupia się na przywracaniu rodzimego krajobrazu charakterystycznego dla danego regionu ekologicznego. Ma to zapewnić siedliska lokalnie występującym zwierzętom oraz przeciwdziałać ich wypieraniu przez gatunki inwazyjne. Sam budynek służy jako przedszkole i centrum przyrodnicze, a jego zadaniem jest edukacja dzieci w wieku 2-5 w temacie środowiska naturalnego.⁴³ Ma on łączyć edukację z zabawą, co dobrze uwidacznia się w przyjętym zagospodarowaniu, pokazanym poniżej. Zachowana jest naturalna kolorystyka i materiały, duża ilość przepuszczalnego podłoża, jednak ciekawe kształty i duża nieregularność przestrzeni stwarzają świetne środowisko do zabawy.

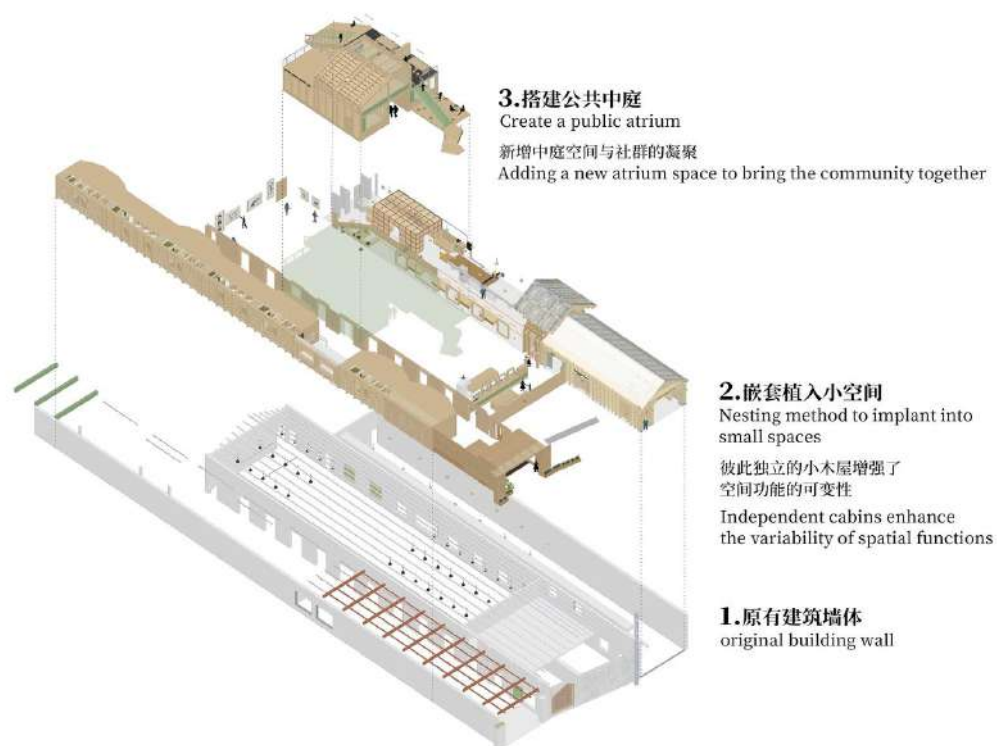
Rys. 15. Zagospodarowanie przestrzeni w otoczeniu przedszkola. Źródło: <https://living-future.org/case-studies/environmental-nature-center-preschool/> (dostęp: 02.07.2024).

⁴³ International Living Future Institute, *Living Building Challenge - Case Studies*, <https://living-future.org/case-studies/environmental-nature-center-preschool/> (dostęp: 02.07.2024).

W tym projekcie zauważyć można solidarność środowiskową i międzygatunkową w zagospodarowaniu przestrzeni, co jest tematem nadal często pomijanym w polskim projektowaniu. Jeszcze istotniejsza jest jednak kwestia edukacji, która może obudzić tę solidarność w przyszłym pokoleniu. Szacunek do przyrody i jej naturalnego stanu powinien być wdrażany od najmłodszych lat. Ma to pomóc wyrobić dobre nawyki na przyszłość, a nauka poprzez doświadczanie to dobry sposób, aby to osiągnąć.

Ostatni i najnowszy przykład stanowi renowacja i odnowa centrum społecznego w Szanghaju zakończona w roku 2023. W wyniku rozwoju istniejącego tam centrum społecznego zaplanowano poszerzenie przestrzeni i partycypacyjną transformację starej fabryki tekstylnej. W obrębie fabryki miała się znaleźć galeria sztuki, restauracja, warsztat do obróbki drewna, herbaciarnia i przestrzeń do medytacji, a wszystko zrealizowane w małej skali i będące inicjatywą wychodzącą od społeczności dla społeczności. Kluczem koncepcji była demontowalność i adaptowalność struktury, przez co zdecydowano się na lekkie systemy ze sklejki drewnianej. Umożliwiły one dowolne kształtowanie przestrzeni wewnętrznej, ale także zaangażowanie do pracy społeczności lokalnej, która mogła pomagać w prostych pracach suchych. Zagnieżdżanie nowych przestrzeni w stare budynki pozwala zaoszczędzić koszty oraz umożliwia swobodne ich adaptowanie, w odpowiedzi na zmieniające się na przestrzeni lat wymagania.⁴⁴ Jest to też nieporównywalnie bardziej ekologiczna alternatywa dla wyburzenia starego budynku i zbudowania nowego, lepiej przystosowanego. Przy obecnym kryzysie ekologicznym przebudowy i adaptacje są kierunkiem, w którym powinna zmierzać nowoczesna architektura. Przedstawiony projekt nie tylko wdraża jedną z takich przyszłościowych adaptacji w życie, ale także skupia się na dobru społeczności lokalnej i wzmacnia unikalność miejsca i tutejszej przestrzeni, zachowując dziedzictwo lat poprzednich i dostosowując je do czasów współczesnych. Autentyczność miejsca i umożliwienie rozwoju inicjatyw społecznych są kluczowe dla budowania zdrowych i solidarnych relacji międzyludzkich. Dodatkowo dzięki podążaniu za ekologią i innowacyjnymi rozwiązaniami z zakresu budownictwa jest to projekt najbardziej aktualny z przytoczonych, nie mniej każdy z nich wnosi coś nowego i wartościowego do aspektu solidarności w architekturze i przestrzeni miejskiej.

⁴⁴ <https://www.archdaily.com/1012018/shanghai-minhang-squirrel-and-mountain-nurturing-community-building-renovation-and-renewal-partyfriendship>

Rys. 16. Schemat zagnieżdżenia drewnianego szkieletu w istniejącej strukturze budynku. Źródło: <https://www.archdaily.com/1012018/shanghai-minhang-squirrel-and-mountain-nurturing-community-building-renovation-and-renewal-partyfriendship> (dostęp: 02.07.2024).

4.3. Podsumowanie

Po przeanalizowaniu przytoczonych przykładów i dostępnych źródeł można utworzyć zbiorowe zestawienie możliwych sposobów realizacji postulatów solidarnościowych przez architektów i urbanistów. Jak pisał R. Mędrzycki przedstawiając spektrum znaczeń solidarności “należy postrzegać pewne obszary, zdarzenia jako wyodrębnione jednostki, organizmy, jako całość w odniesieniu do innych całości”⁴⁵, stąd zadania solidarnościowe przyjmują różne formy i obejmują różne zjawiska, istnieje np. solidarność środowiskowa, międzypokoleniowa, społeczności lokalnej. Można przyjąć, że im więcej takich wyróżnionych niżej działań zostanie podjętych przy realizacji inwestycji, tym bardziej idee solidarności będą przekazywane mieszkańcom danego obszaru. Oczywiście należy uwzględnić także lokalizację i charakter miejsca, ponieważ tylko część z wymienionych dróg postępowania można uznawać za uniwersalne. Istotna dla zmian jest także edukacja społeczeństwa w temacie zrównoważonego rozwoju, co Z. Babicki określił jako znaczący element strategii radzenia sobie ze światowymi problemami. Według niego edukacja ta zmierza w kierunku kreowania postaw, które umożliwiłyby każdemu myślącemu człowiekowi solidaryzowanie się z osobami potrzebującymi.⁴⁶ Edukacja ta może odbywać się zarówno w sposób bezpośredni, jak i za pośrednictwem dobrych praktyk w przestrzeni i życiu miejskim. W przedstawionych przykładach z Gdańska da się zaobserwować znaczne skoncentrowanie na człowieku i jego potrzebach oraz pomijanie kwestii środowiskowych i międzygatunkowych. Chociaż rewitalizacje spełniają część postulatów zrównoważonego rozwoju, ochrona ekosystemów lądowych i różnorodności biologicznej oraz zwalczanie zmian klimatycznych, które także wchodzących w skład tych zaleceń, są często pomijane. Należy także zauważyć, że rewitalizacje są działaniami o szerokiej skali i zakresie, przez co często nie są w stanie wytworzyć tak autentycznych i społecznie przystosowanych przestrzeni, jak mogłyby to zrobić mniejsze projekty, indywidualnie przeanalizowane i dobrane do danego miejsca, a nie do całych obszarów miejskich. Przy tworzeniu społecznych przestrzeni zawsze warto zacząć od przekształceń przestrzeni centralnej lub stworzenia nowego centrum, jeśli nie istniało ono wcześniej, ponieważ to właśnie w nim dzieje się większość lokalnego życia miejskiego. Rewitalizacje, wyprowadzając obszary z kryzysu, powinny być początkiem dalszych zmian i budować podłoże dla dalszych inwestycji. Właśnie dlatego nie są w stanie zrealizować wszystkich postulatów solidarnościowych, lecz powinny jak najwięcej z nich uwzględnić i zrobić im miejsce, chociażby w dalszych planach. Należy też pamiętać o kluczowej roli, jaką ma partycypacja społeczna w procesach zmian przestrzeni miejskiej. Zaangażowanie społeczności w te procesy jest szczególnie ważne, ponieważ szeroko pojęte interesy społeczne są określane przez wiele grup o często różnych potrzebach.⁴⁷

⁴⁵ Mędrzycki R., Solidarność społeczna wobec grup najbardziej wykluczonych społecznie w procesie rewitalizacji. *Metropolitan. Przegląd Naukowy*, 1(9), 2018, s. 36-44, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4c23ec35-c2fa-42ec-b8d5-d94aa8fc327c> (Data dostępu: 15.03.2024).

⁴⁶ Babicki, Z., Solidarność społeczna w edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. *Forum Pedagogiczne*, 11(1), 2021, s. 179–193, <https://doi.org/10.21697/fp.2021.1.11>.

⁴⁷ Muszyńska-Jeleszyńska D., Znaczenie konsultacji społecznych w procesie rewitalizacji obszarów miejskich. *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, 77(1), 2015, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.14>.

Tab. 1. Sposoby realizacji postulatów solidarnościowych.

Objaśnienie zastosowanych oznaczeń:

✓ - działanie zrealizowane/zaplanowane ✗ - działanie niezrealizowane/niezaplanowane

= - działanie tylko częściowo zrealizowane/zaplanowane

Działanie solidarnościowe	Ocena realizacji działania w danej lokalizacji		
	Letnica	Orunia	Dolne Miasto
Naprawa struktur zdegradowanych	✓	✓	✓
Zapobieganie gentryfikacji poprzez budowanie mieszkań społecznych	✓	✓	✓
Zapobieganie gentryfikacji poprzez dostosowywanie istniejących mieszkań do komfortowego użytku przez ludność lokalną	✓	✓	✓
Edukacja na temat celów zrównoważonego rozwoju	✗	=	✓
Działania społeczne umożliwiające mieszkańcom przyuczenie i powrót do życia zawodowego	✓	=	✓
Działania społeczne oferujące pomoc psychologiczną	✓	✓	✓
Działania aktywizujące społeczność lokalną	✓	✓	✓
Zastosowanie projektowania uniwersalnego	✗	✓	✓
Wytworzenie centrum dzielnicowego integrującego społeczność i pobudzającego poczucie tożsamości	✗	✓	✓
Zapewnienie instytucji dających mentalną i ekonomiczną możliwość wspierania innych	=	✓	✓
Zapobieganie zmianom klimatycznym	✗	=	=
Ochrona istniejących struktur zieleni	✗	=	✓
Zastosowanie projektowania wysoce zrównoważonego/ regeneratywnego	✗	✗	✗
Działania wykazujące solidarność międzygatunkową	✗	✗	✗
Adaptacja wartościowych budynków pod nowe funkcje	✓	✓	✓
Projektowanie systemowe i metodyczne	✗	✗	=

5. SPOSOBY NA MODERNIZACJĘ

5.1. *Różnice w nazewnictwie procesów odnowy architektoniczno-urbanistycznej*

Ze względu na różnorodność procesów w sferze architektury i urbanistyki konieczne jest wyjaśnienie i odróżnienie od siebie rodzajów prowadzonych działań. Rewitalizacja to pojęcie najbardziej złożone, które zgodnie z ustawą o rewitalizacji oznacza prowadzony w ujęciu kompleksowym proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych. Realizuje się go poprzez zintegrowane działania na rzecz społeczności, przestrzeni i gospodarki. Zmiany w tej skali przeprowadzane są przede wszystkim przez urzędy miejskie, w porozumieniu z mieszkańcami i inwestorami. Restrukturyzacja to inicjatywa mająca na celu działanie naprawcze, gdy obszar lub obiekt nie spełnia już pierwotnych oczekiwań ekonomicznych. Jest bezpośrednio związana z kwestią ekonomiczną i pozycją rynkową. Z kolei remonty to roboty budowlane mające na celu przywrócenie obiektowi stanu poprzedniego, a modernizacja to roboty obejmujące polepszenie walorów estetycznych i użytkowych budynku oraz jego unowocześnienie. Jest także pojęcie rewaloryzacji, która ma za zadanie przywrócić dawną wartość obiektowi zabytkowemu poprzez jego remont bądź modernizację. Niniejsza praca będzie zajmować się głównie tematem modernizacji nie zabytkowego obiektu modernistycznego wraz z jego rozbudową, czyli zmianą jego charakterystycznych parametrów, nie prowadzącą do powstania nowego budynku, a jedynie do modyfikacji istniejącego. Oprócz tego zajmie się też modernizacją z przywróceniem poprzedniej funkcji w drugim, nie zabytkowym budynku modernistycznym.

5.2. Odnawianie obiektów modernistycznych - strategie i trendy

W Polsce około 60% budynków mieszkalnych ma ponad 30 lat, a co trzeci budynek pochodzi z lat 1945-1978.⁴⁸ Obiekty długoletnie, budowane w starych technologiach i na dawnych przepisach stanowią zatem znaczną większość. Z kolei według raportu IEA z 2019 roku branża konstrukcyjna odpowiadała za 36% końcowego zużycia energii i 39% emisji gazów cieplarnianych związanych z procesami i zużyciem energii w 2018 roku.⁴⁹ Tym samym dążąc do zrównoważonego rozwoju i ograniczenia zużycia energii i wydzielania gazów cieplarnianych nie można skupiać się tylko na obiektach nowo wznoszonych, stanowiących mniejszość. Renowacja starego budownictwa niesie ze sobą ogromny potencjał na poprawienie efektywności energetycznej miast i krajów. Mówiąc o tym należy jednak uwzględnić bariery finansowe właścicieli nieruchomości, które są często pomijaną przeszkodą w osiągnięciu długoterminowych celów energetycznych i klimatycznych.⁵⁰ Wiąże się to z koniecznością zaangażowania i opracowania strategii działania co do renowacji starych budynków przez organy wyższe, które są w stanie zapewnić dofinansowanie i aktualizację obowiązujących regulacji oraz zmianę tendencji rynkowych. Odnowa starych budynków pozwala na dostosowanie ich do nowych standardów budowania, dzięki czemu mogą stać się dużo bardziej efektywne energetycznie i przedłużyć swój cykl życiowy. Niedroga, możliwa do powtórzenia i zrównoważona renowacja budynków musi być promowana na otwartym rynku, aby zmienić wysoką emisję gazów cieplarnianych i zużycie energii przez stare budownictwo.⁵¹ Taka strategia wydaje się być przyszłością budownictwa i w tą stronę będzie dążyć później opisany projekt, uwzględniając jednak większy niż standardowy budżet, związany z tworzeniem przestrzeni centralnej i najbardziej reprezentacyjnej w wybranej dzielnicy. Mówiąc o modernizacji warto jest myśleć całościowo i metodycznie, tak aby działania miały świadomy charakter i faktycznie pomagały w realizacji założonego celu. Solidarność, jak omówiono wcześniej, dzieli się na wiele różnych kategorii, które wzajemnie się uzupełniają i przenikają. Przy projektowaniu ważne jest, by uwzględnić różne jej aspekty i wdrożyć jak najwięcej z nich. Gospodarka o obiegu zamkniętym to świetny sposób na solidaryzowanie ze środowiskiem, które dzielimy nie tylko z innymi ludźmi, ale także z innymi gatunkami. Pojęcie gospodarki obiegowej zyskało popularność na scenie europejskiej, a oznacza "model produkcji i konsumpcji, który polega na dzieleniu się, pożyczaniu, ponownym użyciu, naprawie, odnawianiu i recyklingu istniejących materiałów i produktów tak długo, jak to możliwe". Ma to wydłużyć cykl życia produktów, co redukuje ilość odpadów. Z kolei surowce i odpady wynikające z finalnego zakończenia cyklu

⁴⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Warunki mieszkaniowe w Polsce w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/warunki-mieszkania-we-w-polsce-w-swietle-wynikow-narodowego-spisu-powszechnego-ludnosci-i-mieszkani-2021,5,2.html> (dostęp: 07.10.2024).

⁴⁹ IEA, *Global Status Report for Buildings and Construction 2019*, <https://www.iea.org/reports/global-status-report-for-buildings-and-construction-2019> (dostęp: 08.10.2024).

⁵⁰ Liao H., Ren R., Li L., Existing Building Renovation: A Review of Barriers to Economic and Environmental Benefits. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(5): 4058, 2023, <https://doi.org/10.3390/ijerph20054058>.

⁵¹ Tamże.

życiowego produktu powinny dalej pozostać w gospodarce dzięki recyklingowi.⁵² W odniesieniu do sektora budownictwa, można zsumować założenia gospodarki o obiegu zamkniętym w strukturze ReSOLVE, która wyróżnia 6 możliwych działań, które firmy i władze mogą podjąć, aby wdrożyć zasady gospodarki cyrkularnej. Wśród nich wyróżniamy regenerację, współdzielenie, optymalizację, zapętlenie, wirtualizację i wymianę:

- Regeneracja dotyczy możliwości zwracania zasobów do środowiska i w praktyce oznacza odnawialne materiały, źródła energii;
- Współdzielenie ma na celu maksymalne wykorzystanie produktu i usługi poprzez ponowne wykorzystanie, konserwację i dzielenie ich z innymi użytkownikami;
- Optymalizacja oznacza zwiększanie wydajności i ograniczenie odpadów np. poprzez stosowanie układów sterujących czy automatyzację;
- Zapętlenie to dążenie do obiegu zamkniętego poprzez recykling, odzysk itd.;
- Wirtualizacja zamienia fizyczne produkty i usługi na wirtualne, ograniczając produkcję i zużycie materiałów;
- Wymiana to aktualizacja starych materiałów i systemów na nowe, bardziej zaawansowane, które zwiększają wydajność i ograniczają odpady dzięki postępowi technologicznemu.⁵³

Wszystkie te działania należy wprowadzać już na etapie projektowania, w którym można je sprowadzić do 2 praktycznych strategii - projektowania efektywnego gospodarowania odpadami i zasobami oraz projektowania pod kątem efektywności energetycznej.⁵⁴ Strategie te są przedmiotem badań od wielu lat, w tym wielokrotnie oceniano zyski energetyczne i przeprowadzono doświadczenia analizujące jak konkretna zmiana w strukturze budynku wpływa na zysk energetyczny.⁵⁵ Opisując same scenariusze działania, jakie niesie gospodarka cyrkularna, wymienione wcześniej strategie można rozłożyć na konkretne elementy projektu. Na strategię projektowania efektywnego gospodarowania odpadami i zasobami składa się dążenie do ponownego wykorzystania i odzysku, prefabrykacja i konstrukcja poza terenem budowy, optymalizacja materiałów poprzez ich długowieczność lub zaplanowaną konserwację, opracowywanie efektywnego wykorzystania odpadów oraz projektowanie elastyczności struktur i umożliwienia ich dekonstrukcji. Z kolei strategia planowania pod kątem efektywności energetycznej uwzględnia wpływ kształtu budynku na optymalizację energii, jego orientację względem stron świata i położenie geograficzne, materiały przegród wewnętrznych, zacienianie,

⁵² Parlament Europejski, *Gospodarka o obiegu zamkniętym: definicja, znaczenie i korzyści*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20151201STO05603/gospodarka-o-obiegu-zamknietym-definicja-znaczenie-i-korzysci-wideo> (dostęp: 07.10.2024).

⁵³ GOZ w praktyce, Słownik pojęć, <https://gozwpraktyce.pl/slownik/resolve/> (dostęp: 08.10.2024).

⁵⁴ Sáez-de-Guinoa D., Zambrana-Vasquez D., Fernández V., Bartolomé C., Circular economy in the European construction sector: A review of strategies for implementation in building renovation, *Energies* 2022, 15(13), 4747, 2022, <https://doi.org/10.3390/en15134747>.

⁵⁵ Kitsopoulou A., Bellos E., Lykas P., Vrachopoulos M.G., Tzivanidis C., Multi-Objective Evaluation of Different Retrofitting Scenarios for a Typical Greek Building. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 57, 103156, 2023, <https://doi.org/10.1016/j.seta.2023.103156>.

systemy pasywne i rodzaj przeszklenia.⁵⁶ Warto zidentyfikować także bariery i aktywatory gospodarki cyrkularnej, które mają znaczny wpływ na możliwość wprowadzenia konkretnych strategii. Bariery i aktywatory możemy podzielić na ekonomiczne, socjologiczne, polityczne, organizacyjne, technologiczne i środowiskowe. Dużą barierą ekonomiczną i polityczną jest brak pomocy ze strony rządu, a technologiczną jest przykładowo niewystarczająca infrastruktura. Z kolei aktywatorem organizacyjnym może być dialog z najemcami, a aktywatorem socjologicznym edukacja na temat zrównoważonego rozwoju i nowoczesnych technologii.⁵⁷ Z opisanych w późniejszej części opracowania wywiadów ze społecznością lokalną wynika, że mieszkańcom dzielnicy Stogi bardzo brakuje zaangażowania ze strony miasta. Przedstawiony projekt może być rozpatrywany jako propozycja ingerencji w dzielnicę i jej strukturę, jakiej mogłyby się podjąć władze miasta, aby wspomóc obszar społecznie i ekonomicznie. Pomimo tego, że względu na charakter ideowy rzeczowego opracowania, projekt skupi się głównie na kwestiach socjologicznych, technologicznych i środowiskowych, a pozostałe aspekty zostaną opisane pobieżnie.

Mając na uwadze wspomniany szereg uwarunkowań, forma architektoniczna i zaproponowane w projekcie rozbudowy rozwiązania muszą wynikać z uwzględnienia nie tylko chęci cyrkularnego gospodarowania, ale także z innych aspektów solidarnościowych, takich jak troska o inne gatunki i dobrobyt społeczności lokalnej oraz wartościowanie istniejącej struktury architektonicznej pod względem estetycznym i historycznym. Potrzeby społeczności lokalnej analizowane będą w wywiadzie ukierunkowanym i zostaną uzupełnione o solidarnościowe działania wyodrębnione podczas analiz rewitalizacji Gdańskich. Mówiąc o społeczności lokalnej nie można zapomnieć o aktualnych najemcach obiektu. Istnieją badania na temat nastawienia najemców budynku do jego modernizacji. Budynki komercyjne posiadające wielu najemców wymagają udziału szerokiego grona interesariuszy podczas modernizacji i wdrażania idei ekorozwoju. Ci właściciele i najemcy lokali to z reguły osoby świadome kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem, jednak niedoedukowane w temacie konkretnych rozwiązań i technologii. Decydującą kwestią przy wprowadzaniu zrównoważonych rozwiązań są dla nich koszty takiej inwestycji.⁵⁸ Sprawia to, że przy kompleksowej ekologicznej modernizacji niemal zawsze konieczny jest udział organów wyższych, które mogą wspierać eko-odnowę poprzez bezpośrednie finansowanie, informowanie i doradztwo, a także zachęty lub kary. Projekt uwzględni całkowite przearanżowanie układu funkcjonalnego obiektów halowych i zasugeruje wymianę części aktualnych najemców na mniejszych, lokalnych przedsiębiorców. Dla niewielkich biznesów proponowana koncepcja ma zaoferować tańsze alternatywy wynajmu.

⁵⁶ Sáez-de-Guinoa D. Zambrana-Vasquez D., Fernández V., Bartolomé C., Circular economy in the European construction sector: A review of strategies for implementation in building renovation, *Energies* 2022, 15(13), 4747, 2022, <https://doi.org/10.3390/en15134747>.

⁵⁷ Santos P., Cervantes G.C., Zaragoza-Benzal A., Byrne A., Karaca F., Ferrandez D., Salles A., Braganca L., Circular Material Usage Strategies and Principles in Buildings: A Review. *Buildings* 2024, 14(1), 281, 2024, <https://doi.org/10.3390/buildings14010281>.

⁵⁸ Miller E., Buys L., Retrofitting commercial office buildings for sustainability: tenants' perspectives, *Journal of Property Investment and Finance*, 26(6), 2008, s. 552–561, <https://doi.org/10.1108/14635780810908398>.

Przechodząc do kwestii historycznego charakteru obiektu, powinien on zostać krytycznie oceniony i poddany wartościowaniu. Obiekty modernistyczne często ulegają szybkiej degradacji w wyniku niedopracowań, oszczędzania na kosztach wykonania i nieznamomości nowych ówczas materiałów budowlanych takich jak beton, żelbet i prefabrykaty. W przypadku utrzymania obiektów modernistycznych zazwyczaj potrzebny jest kompromis, który pozwoli na wymianę zdegradowanych i zużytych elementów na nowe oraz poszukiwanie nowej funkcji i powiązanej z nią formy architektonicznej.⁵⁹ Funkcja grała bardzo istotną rolę w modernistycznym projektowaniu, dlatego zmiana funkcji obiektu może być dla niego bardzo destrukcyjna, a nawet prowadzić do jego ewentualnego wyburzenia. Ze względu na szybkie niszczenie wielu obiektów modernistycznych wymagają one odmiennego traktowania niż budynki wcześniejsze, jednak nie należy błędnie zaliczać ich do architektury współczesnej i lekceważyć ich historycznej wartości. Trzeba pamiętać, że modernizacje i adaptacje budynków z XX wieku powinny przede wszystkim szanować ideowe założenia modernizmu, które odnoszą się do podtrzymania bryły i ściśle powiązanej z nią funkcji. Powinny one także dążyć do zachowania oryginalnej substancji w takim stopniu, w jakim jest to możliwe.⁶⁰

⁵⁹ Korpała M., Ochrona substancji czy formy w zabytkach epoki modernizmu. *Wiadomości Konserwatorskie*, 49, 2017, s. 51-62, <https://bibliotekanauki.pl/articles/217986> (dostęp: 08.10.2024).

⁶⁰ Tamże.

6. CHARAKTERYSTYKA DZIELNICY STOGI

Stogi znane są jako dzielnica nadmorska i przemysłowa, a rozwinęły się z dawnej wsi rybackiej. Wiejski charakter tego obszaru został mocno zaburzony w latach 60 XX w., gdy pospieszenie zaczęto budować tu domy wielorodzinne i sprowadzać nowych mieszkańców. Wiązało się to też ze wzbogaceniem oferty kulturowej i edukacyjnej dzielnicy. Jednak co istotne, niezmieniony pozostał nieregularny układ urbanistyczny oraz las sosnowy z Pustym Stawem, co widać na poniższych mapach.⁶¹

Rys. 17. Mapa archiwalna ukazująca układ wsi Heubude, 1901.
Źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/pomorze/Danzig_1901.jpg (dostęp: 30.06.2024).

Rys. 18. Mapa archiwalna ukazująca układ wsi Heubude, 1909. Źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/pomorze/Die_Weichsel_von_Neufahrwasser_bis_Danzig_1909.jpg (dostęp 30.06.2024).

⁶¹ Nocny W., *Stogi, zapomniana "wyspa"*, Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2006.

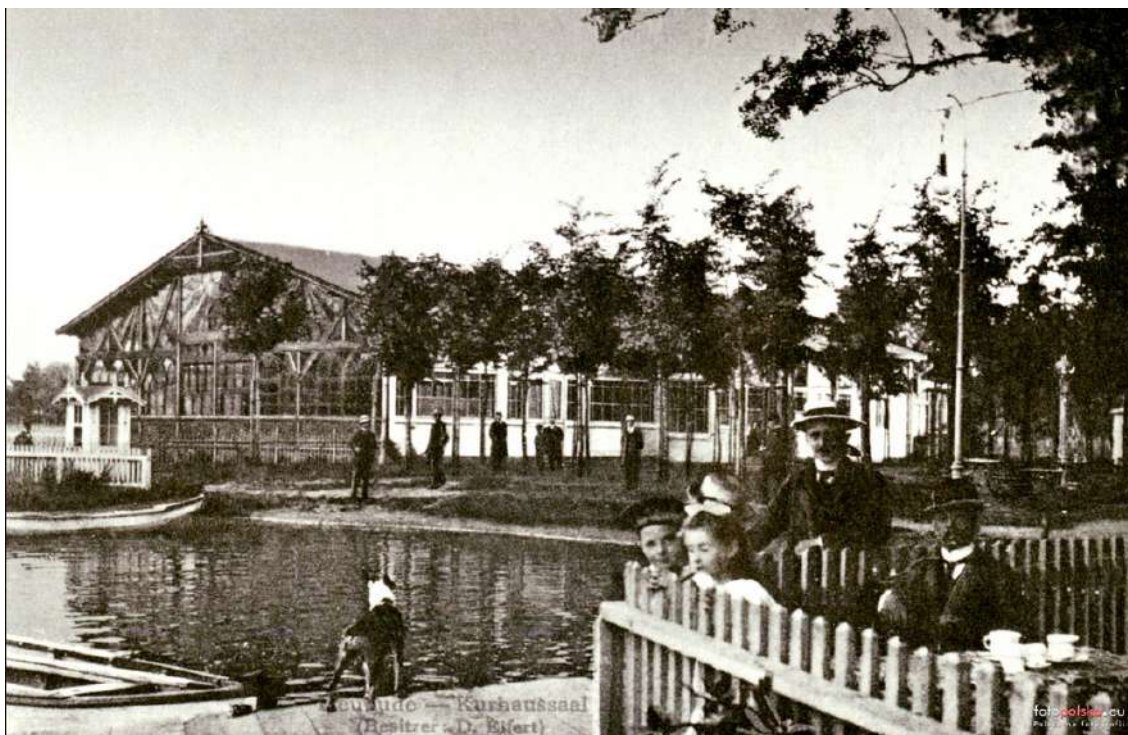
Rys. 19. Aktualna mapa Stogów. Źródło: opracowanie własne.

6.1. Przeszłość dzielnicy

Stogi, znane wcześniej pod nazwą Heubude, co oznacza miejsce przechowywania siana, były własnością miasta Gdańska od 1454 roku, z nadania króla Kazimierza Jagiellończyka.⁶² Głównym zajęciem mieszkańców tych terenów przez lata pozostawało rybołówstwo, a dopiero w 1649 r. na mocy dokumentu prawnego wprowadzono na tym terenie możliwość uprawy roli, co zakończyło długi okres jednorodności zawodowej. Obszar lasów na mierzei był wielokrotnie zdewastowany, a największe zagrożenie stanowiło spalenie dużych obszarów leśnych przez Rosjan w 1735 r. Po kongresie wiedeńskim wieś Stogi przestała podlegać zwierzchnictwu miasta Gdańsk, a wkrótce potem zaczęła zyskiwać popularność jako miejscowość wypoczynkowa. Wiązało się to nie tylko z powstaniem kąpieliska, ale także z wykorzystaniem do celów wypoczynkowych Pustego Stawu i pojawieniem się przy nim domu kuracyjnego około roku 1846, który w dalszych latach systematycznie się rozwijał, m.in. o halę ukazaną poniżej na starej fotografii. Uznanie Stogów za kąpielisko morskie nastąpiło dopiero w roku 1884, po znaczącej modernizacji otoczenia plaży, która miała miejsce w roku 1871. Później, po przejęciu majątku H. Manteuffel jeszcze bardziej rozbudował kąpielisko wznosząc Hotel Kuracyjny i wielką salę taneczną, pawilon oraz Halę Plażową z pokojami gościnnymi i restauracją. W wyniku tego już przed rozpoczęciem pierwszej wojny światowej Stogi były już atrakcyjną miejscowością kąpieliskową, a w 1914 r. zostały przyłączone w granice Gdańska. W 1927 r. doprowadzono do Stogów dwutorową linię tramwajową, a wzdłuż torowiska poprowadzono drogę asfaltową, co skutkowało jeszcze większym zainteresowaniem kąpieliskiem morskim. Z kolei założenie zdrojowe nad Pustym Stawem traciło popularność wśród turystów, aby w końcu zostało zaadaptowane pod funkcje przemysłu. Dalszy rozwój

⁶² Portal Miasta Gdańska, *Historia dzielnicy*, 2019, <https://www.gdansk.pl/stogi/historia-dzielnicy,a,137280>.

funkcji przemysłowych i późniejsza rozbudowa w latach 60 XX w. skutecznie zmodyfikowała wizerunek dzielnicy.⁶³

Rys. 20. Nowa hala w zespole kuracyjnym przy Pustym Stawie, 1905-10. Źródło: <https://fotopolska.eu/1058606,foto.html> (dostęp: 20.06.2024).

6.2 Stan aktualny

Aktualnie Stogi dzielą się na część portową i mieszkaniową, a powstałe w tej drugiej w latach 60 XX w. obiekty mieszkaniowe i usługowe uległy degradacji. W ostatnich latach zrealizowana została za to odnowa głównej przestrzeni publicznej w kontekście dróg, torów tramwajowych i chodników. Oprócz tego realizowane są pomniejsze projekty z budżetu obywatelskiego, takie jak zagospodarowywanie małych skwerów i obszarów zielonych czy uzupełnianie małej architektury. Dzielnica Stogi przez wiele lat posiadała wizerunek niebezpiecznej, jednak stopniowo następują zmiany w tym zakresie. Mogą one wiązać się z wymianą i starzeniem się społeczeństwa zamieszkującego ten obszar, ale także ze staraniami ocieplenia wizerunku dzielnicy ze strony miasta. Mimo bogatej historii Stogi nie posiadają regularnie obchodzonych wydarzeń czy festynów, organizowane są one sporadycznie i nie posiadają charakteru corocznego. Największe poruszenie wśród mieszkańców wzbudzają obchody o charakterze religijnym, organizowane przez Parafię pw. Świętej Rodziny.

⁶³ Nocny W., *Stogi, zapomniana "wyspa"*, Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2006.

Rys. 21. Zdegradowanie budynków na przestrzeni Stogów. Źródło: zdjęcia własne.

W kontekście układu przestrzeni publicznych można wyraźnie wyróżnić centrum osiedlowe, zlokalizowane przy ulicy Stryjewskiego, które mieszkańcy najczęściej wskazują jako miejsce spotkań i integracji oraz robienia zakupów.⁶⁴ Znajduje się tam wiele usług podstawowych i rozszerzonych, które umożliwiają codzienne funkcjonowanie bez konieczności odwiedzania innych części Gdańska. To, a także fizyczne oddzielenie dzielnicy od reszty miasta przez Martwą Wisłę oraz występowanie szerokiego pasa ogrodów działkowych i lasu okalających Stogi mieszkaniowe sprawiają, iż funkcjonują one niejako jako zielony satelita w stosunku do Gdańska. Dzięki temu łączą w sobie walory wiejsko-miejskie i stanowią unikalny potencjał do zbadania i wykorzystania.

6.2.1. Kolejne zmiany Stogów

W analizach przeprowadzonych przez Biuro Rozwoju Gdańska Stogi mieszkaniowe zostały zdiagnozowane jako obszar zdegradowany. Z kolei w zapisach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego da się znaleźć informację, iż część obszaru jest objęta granicą terenu rehabilitacji istniejącej infrastruktury i zabudowy. Można zatem wnioskować, iż w przyszłości podjęte zostaną działania w celu dalszej renowacji zdegradowanej zabudowy. Istnieje zatem potrzeba na wypracowanie modelu działania w odniesieniu do występujących tam struktur, a przede wszystkim tych o charakterze centralnym. Biuro Rozwoju prowadzi działania i warsztaty mające nadać kierunek zmianom, jednak mają one charakter urbanistyczny, a zatem częściowo uogólniony. Niniejsza praca skupia się na znalezieniu nowej jakości architektonicznej i kompleksowym zagospodarowaniu najważniejszego obszaru centralnego Stogów w kontekście wytworzenia nowej jakości przestrzeni lokalnej i swoistego *genius loci*, czyli ducha miejsca. Wyjątkowość i lokalność wpływają na przywiązanie jednostek do ich miejsca zamieszkania, a posiadane wspólne wartości sprzyjają tworzeniu społeczności i prowokują solidarność wobec innych ludzi.

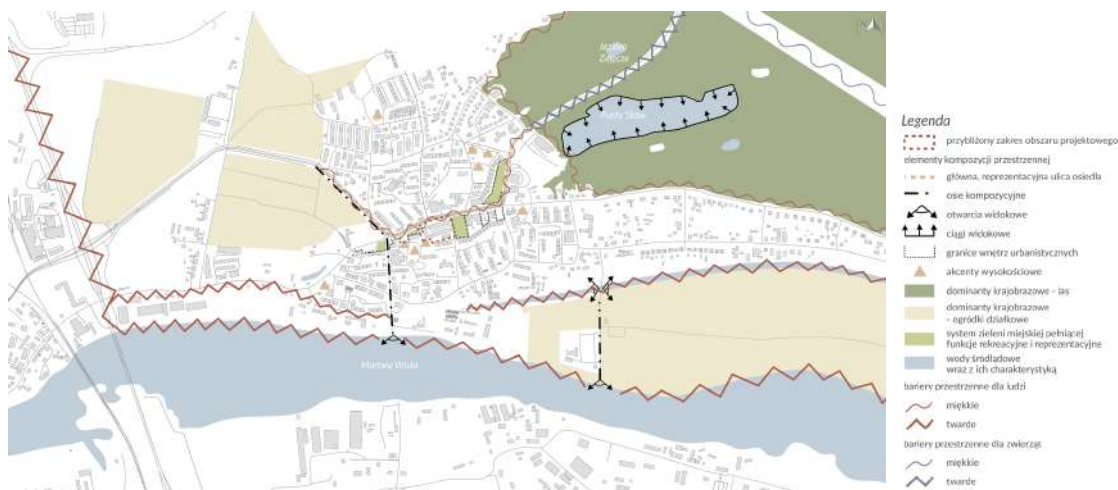
⁶⁴ Biuro Rozwoju Gdańska, *Stogi Mieszkaniowe - załącznik nr 1 - prezentacja*, <https://www.brg.gda.pl/wizje-opracowania-i-polityki-miejskie/przestrzenie-publiczne/1992-gdansk-przestrzenie-lokalne#etap-2-obszary-zdegradowane> (dostęp: 30.06.2024).

7. ANALIZY I WYTYCZNE PROJEKTOWE

7.1. Analizy urbanistyczne

7.1.1. Analiza kompozycyjno-krajobrazowa

Dzielnica Stogi podzielona jest na większą część portową i mniejszą część mieszkalną, która to otoczona jest z jednej strony przez las, z drugiej przez Martwą Wisłę, a z trzeciej przez szerokie pasmo ogródków działkowych. Sprawia to, iż osiedle na mapie przypomina niewielkiego satelitę Gdańska i ma to swoje odzwierciedlenie w historii, gdyż Stogi były kiedyś małą wsią pod Gdańskiem. Porównując stare mapy można nawet zauważyć, iż utrzymał się dawny układ ulic, z czasów gdy dzielnica była jeszcze wsią Heubude. Główna ulica Stryjewskiego przedzieliła osiedle w połowie i stanowi barierę przestrzenną, która złagodzona została jednak przez dużą ilość przejść pieszych i zrównanie poziomu ulicy do poziomu chodnika na przejściach i przystankach. Inne wyróżniające się bariery przestrzenne to przede wszystkim obszary wodne i trasa Sucharskiego oraz granica lasu. Za to patrząc z perspektywy flory i fauny zamieszkującej obszary leśne główne dwie bariery to ulica Nowotna prowadząca na plażę i pas techniczny rafinerii. Z osiedla można dotrzeć do 2 dostępnych otwarcie widokowych nad nabrzeżem Martwej Wisły, reszta nabrzeża jest zabudowana bądź ogrodzona i niedostępna dla pieszych. Pusty Staw tworzy własny, atrakcyjny ciąg widokowy, co skutkuje jego znaczną popularnością jako obszaru spacerowego. Przy głównej ulicy Stryjewskiego można zauważyć dążenie do zaaranżowania dostępnej zieleni reprezentacyjnej, która ma podkreślać centralny charakter przestrzeni i dawać mieszkańcom dodatkowe miejsce do spotkań i rekreacji, jednocześnie izolując budynki od drogowego hałasu.

Rys. 22. Analiza kompozycyjno-krajobrazowa. Źródło: opracowanie własne.

7.1.2. Analiza komunikacyjno-przestrzenna

Podczas analizowania położenia Stogów względem całości Gdańska można zauważyć, że ich satelicki charakter wcale nie oznacza bardzo dalekich dojazdów. Wręcz przeciwnie, Stogi mają stosunkowo dobre połączenie ze Śródmieściem, do którego można dojechać tramwajem lub autobusem w ciągu 15-20 minut, a autem w ciągu 10. Dzielnica jest zatem dobrze skomunikowana z Gdańskiem, a w szczególności z jego południową częścią, natomiast

bliskość drogi krajowej nr 7 umożliwia łatwy wyjazd z miasta. Oprócz walorów komunikacyjnych istnieją też oczywiste walory krajobrazowe, wynikające z położenia w bliskiej odległości od morza i lasu. Obniża te walory jedynie bliskość portu i rafinerii, jednak industrialny charakter miasta jest wpisany w obraz Gdańska i przejawia się także w jego innych dzielnicach, zatem nie jest to wyjątkiem w odniesieniu do całej aglomeracji. Stogi posiadają większość podstawowych usług, w tym wiele aptek, punkt medyczny i szkoły, tak więc codzienne funkcjonowanie mieszkańców może odbywać się zupełnie bez opuszczania tej dzielnicy. Dodatkowo niewielka powierzchnia obszaru mieszkalnego sprawia, że z istniejącego centrum dzielnicy można pieszo dotrzeć do niemal wszystkich istotnych instytucji, usług i miejsc zamieszkania w ciągu zaledwie 10 minut. Dzięki temu funkcje, które będą w tym centrum realizowane, można uznać za dostępne dla przytłaczającej większości lokalnej społeczności, a nawet dla osób z zaburzeniami czynności ruchowych. Dalej analizując przestrzeń można zauważyć, że Stogi nie są miejscem charakteryzującym się dużą ilością zabytków, a nawet nie posiadają zbyt wielu zachowanych obiektów historycznych. Mimo, iż może to być zagrożeniem dla autentyczności miejsca, jest to też potencjał na stworzenie nowego ducha okolicy poprzez działania i obiekty realizowane współcześnie. Nie jest wskazane, aby zapominać o tych historycznie cennych lokalizacjach, którym udało się przetrwać, jednak należałoby poprzez krytyczne wartościowanie ocenić ich faktyczny potencjał na budowanie charakteru tego miejsca.

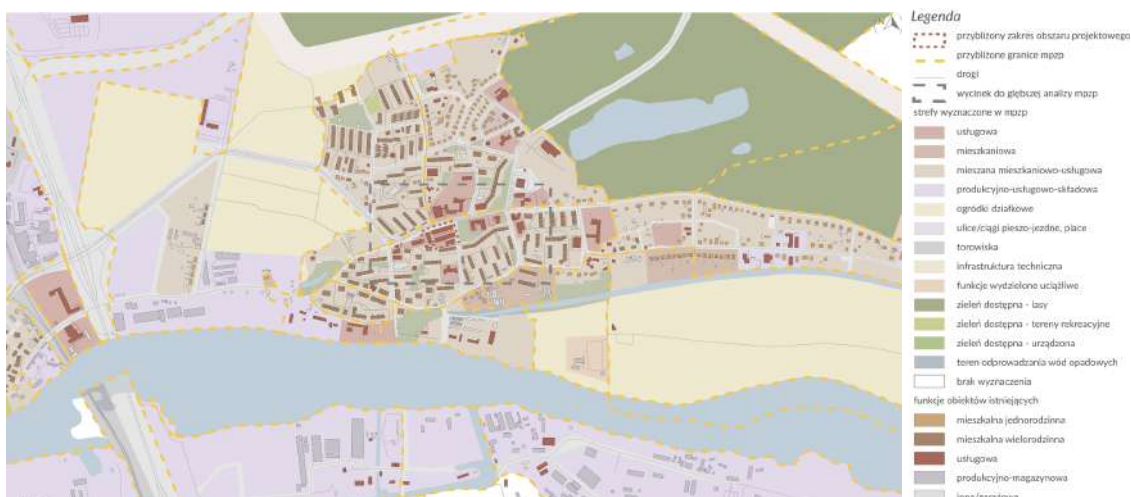

Rys. 23. Analiza komunikacyjno-przestrzenna. Źródło: opracowanie własne.

7.1.3. Analiza układu funkcjonalnego

W układzie funkcjonalnym łatwo można wyróżnić centralną część osiedla, charakteryzującą się przeznaczeniem terenu na cele usługowe, które jest wskazane także w wytycznych miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Pozostała część osiedla w większości przeznaczona jest na cele mieszkalno-usługowe, jednak wśród funkcji budynków dominuje funkcja mieszkaniowa. Na wschód od części centralnej rozciągają się domy jedno i dwurodzinne, należące już do dzielnicy Krakowiec-Górki Zachodnie. Na południe od tego terenu płynie kanał Łacha, za którym znajduje się szerokie pasmo ogródków działkowych, a na północ od tego obszaru rozciąga się już Las Miejski. Na Zachód od mieszkalnej części Stogów znaleźć można kolejny pas ogródków działkowych oraz tereny produkcyjno-magazynowe, które po

przekroczeniu trasy Sucharskiego zamieniają się w mieszkalną część dzielnicy Przeróbka. Na południu, za Martwą Wisłą, znaleźć można obszary produkcyjno-magazynowe dzielnicy Rudniki. Najbliższe obszary przy osiedlu są zatem bardzo zróżnicowane i bogate w tereny wodne, zielone, produkcyjno-magazynowe oraz ogródki działkowe. Skupiając się na mniejszej skali i obszarze bezpośrednio graniczącym z obiektem do rozbudowy zauważyć można, że duża uwaga została poświęcona terenom w okolicy ulicy Stryjewskiego. Głównie tam wyznaczone są maksymalne nieprzekraczalne linie zabudowy, a także drzewa do zachowania. Dodatkowo wskazane są szpalery drzew do sadzenia i utrzymywania, które mają okalać tę ulicę. Większość obszaru na południe od tej ulicy oznaczono jako strefę ochrony konserwatorskiej archeologicznej, zatem przy prowadzeniu robót ziemnych należałoby to uwzględnić. Na zachód od terenu projektowego znajduje się obszar szczególnego zagrożenia powodzią i mimo, iż nie dociera on do budynku objętego projektem, tereny te i tak są narażone i powinno uwzględnić się to w projekcie. Część zieleni osiedlowej zaliczona jest do ogólnomiejskiego systemu terenów aktywnych biologicznie, co także może wpłynąć na decyzje projektowe. Oprócz tego teren projektowy według planu miejscowego jest objęty granicą obszaru rehabilitacji istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej. Wiąże się to z planowaniem działań związanych z remontem i modernizacją istniejącej zabudowy i infrastruktury oraz poprawą wyposażenia terenu w zieleń i małą architekturę. W oczekiwanych rezultatach rehabilitacji wymieniono m.in. wzmocnienie roli centrum usługowego osiedla oraz poprawę stanu technicznego istniejącej substancji budowlanej, a więc projekt rozbudowy omawiany w tej pracy jest kompatybilny z tymi założeniami.

Rys. 24. Analiza układu funkcjonalnego. Źródło: opracowanie własne.

7.1.4. Analiza zieleni

Obszar projektowy otoczony jest przez znaczną ilość ogródków działkowych, których tereny pokrywa głównie zieleń niska trawiasta i uprawy prywatne. Oprócz tego w najbliższym otoczeniu wyróżnić można jeszcze zieleń osiedlową, mniej lub bardziej uporządkowaną oraz zieleń typowo leśną na północny-wschód od terenu projektowego. Te tereny leśne, zwane aktualnie Lasem Miejskim, na przestrzeni lat wielokrotnie ulegały dewastacji, w tym w 1735 roku po dużym pożarze spowodowanym przez podpalenie lasu przez Rosjan. Okoliczne lasy przez

[illegible]

7.1.5. Waloryzacja przestrzeni publicznych

⁶⁵ Nocny W., *Stogi, zapomniana "wyspa"*, Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2006.

[illegible]

49

7.2. Analiza potrzeb w oparciu o wywiad

Konwencjonalne praktyki projektowe nie powinny zastępować zbierania opinii od lokalnej społeczności. Udział mieszkańców w procesie projektowym przyczynia się do lepszego dopasowania struktury miejskiej do ich potrzeb, a ich wpływ na projektowanie jest zależny od rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i poziomu zaangażowania w dbanie o dobro wspólne.⁶⁶ W ramach próby poznania potrzeb, wartości i zwyczajów lokalnej społeczności przeprowadzono ponad 90 wywiadów z mieszkańcami Stogów w wieku od 16 do 80 lat. Wybrane do wywiadu pytania dotyczyły stopnia przywiązania do dzielnicy, ilości kontaktów społecznych wśród mieszkańców, stopnia ich zaangażowania w działania prośrodowiskowe oraz opinii na temat tego, czego najbardziej w dzielnicy brakuje. Do każdego pytania wyróżnić można wiele odpowiedzi o podobnym charakterze, zwracających uwagę na te same kwestie i problemy. Zgodnie z wynikami wywiadów przywiązanie do dzielnicy wśród społeczności lokalnej jest wysokie, a także rośnie wraz ze stażem zamieszkania. Nikt ze stażem zamieszkania powyżej 10 lat nie twierdził, że nie jest do dzielnicy przywiązany, a jako powód tego przywiązania najczęściej podawane były walory przyrodnicze tego miejsca. Mieszkańcy wielokrotnie podkreślali także swoje niezadowolenie co do sposobu gospodarowania tymi terenami zielonymi przez miasto, wskazując na ich ubożenie i sprowadzanie przemysłu coraz bliżej ludzi. Według ankiety kontakty społeczne najczęściej nawiązywane są na spacerach, przy wyprowadzaniu psów oraz przy zwykłym robieniu zakupów, tak więc w sytuacjach przypadkowych i spontanicznych, a nie na zorganizowanych wydarzeniach bądź zajęciach. Jeśli chodzi o troskę o środowisko, znaczna większość mieszkańców limituje swoje działania proekologiczne do obowiązkowej segregacji, a co po niektórzy ograniczają też użycie auta i spożycie mięsa. Naprawdę nieliczni wskazali na jakiegokolwiek inne aktywności w tym zakresie, tak więc istnieje potrzeba dokształcenia społeczności lokalnej w tej kwestii. Mimo tego, bardzo licznie odpowiadano, iż na Stogach brakuje lepszego dbania o tereny zielone, co wskazuje, że przynajmniej najbliższe środowisko przyrodnicze jest dla mieszkańców istotne. Najczęściej wymieniane odpowiedzi do pytania "czego najbardziej brakuje w dzielnicy?", mogące zawrzeć się w jednej inwestycji, to: kawiarnia, lokale gastronomiczne, miejsca do spotkań towarzyskich oraz sklepy pierwszej potrzeby. Wiele osób skarży się na brak możliwości kupienia podstawowych produktów domowych czy odzieży bez jechania do dalszej części miasta. Najistotniejszym problemem wydaje się jednak brak dobrze przystosowanego miejsca społecznego, którym według sporej liczby mieszkańców mogłaby zostać multifunkcyjna kawiarnia. Krytykowano także ubogą ofertę gastronomiczną oraz brak lokali dla ludzi mniej zamożnych, wiele osób starszych podczas ankietowania wspomniało o niewielkiej wysokości swojej emerytury. Pozostałe najliczniejsze odpowiedzi wymagają już zorganizowanych działań na terenie całej dzielnicy. Wśród postulatów wymieniano renowację przestrzeni między blokami, zadbanie o zieleń i zapobieganie jej niszczeniu oraz generalnie zaprowadzenie porządku na obszarze dzielnicy, wymagające wsparcia ze strony władz miejskich.

⁶⁶ Wiszniowski J., Wpływ społeczności lokalnych na obraz architektury, W: *Architektura przyszłości*, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe ATLA2, Wrocław 2014, s. 51-62.

7.3. Analiza obiektów

Wszystkie budynki poddawane analizie powstały w latach 60 XX wieku, czyli w czasie gdy znane nam dziś osiedle mieszkaniowe na Stogach zostało utworzone. Wzniesiono wtedy wiele budynków mieszkalnych wielorodzinnych i uzupełniono tą zabudowę o obiekty usługowe i handlowe. Pierwszy z rozpatrywanych budynków jest obiektem dwukondygnacyjnym, wolnostojącym i częściowo podpiwniczonym, który powstał na potrzeby lokali gastronomicznych, a konkretniej znajdowały się w nim restauracja o nazwie "Jachtowa" i bar mleczny. Został on wzniesiony w konstrukcji murowanej z prefabrykowanymi stropami żelbetowymi. Pod koniec lat 90 XX wieku po zamknięciu lokali gastronomicznych część tego obiektu przeszła adaptację na osiedlowy dom kultury, który funkcjonuje do teraz wraz z niewielkim sklepem wielobranżowym. Drugi obiekt to właściwie 2 wolnostojące pawilony usługowo-handlowe, rozpatrywane razem, będące swoim lustrzanym odbiciem i wzniesione w halowej konstrukcji stalowej. Z tego względu sama architektura tych obiektów jest dość monotonna, odpowiada rytmowi konstrukcji, a struktura budynków jest wyraźnie nadszarpnięta przez czas. Aktualnie znajdują się tam lokale o bardzo zróżnicowanych, nie zawsze komplementarnych funkcjach. Można tam odnaleźć m.in. bibliotekę społeczną, sklep spożywczy, aptekę, sklep z ubraniami, radę dzielnicy, punkt poboru krwi oraz cukiernię. Cały zespół rozpatrywanych budynków ze strony zachodniej graniczy z kolejnym, ale odnowionym pawilonem usługowym, od wschodu z zielonym skwerem, od północy z główną ulicą Wilhelma Stryjewskiego, a za nią z basenem publicznym i szkołą, a od południa z pawilonem usługowym i zabudową mieszkaniową. Patrząc na ten program sąsiedniej zabudowy oraz analizując mapy Stogów można dojść do wniosku, że omawiane budynki znajdują się w głównej, usługowej części dzielnicy, dzięki czemu miejsce to mogłoby posiadać charakter centralnego placu i miejsca spotkań. Rozproszenie i niekonsekwentne rozmieszczenie usług oraz nieprzemyślane urządzenie przestrzeni publicznych sprawiają jednak, że charakter miejsca wydaje się nie w pełni określony. Nie ma wątpliwości, iż jest to centralna część dzielnicy, jednak brakuje w niej życia i stworzenia przestrzeni publicznej, która lepiej sprzyjałaby spotkaniom i rozwojowi społeczności lokalnej.

7.4. Wytyczne projektowe

Aby należycie zaprojektować obiekty mające reprezentować solidarność w przestrzeni miejskiej, należy uwzględnić jak najwięcej jej aspektów, omawianych w poprzednich rozdziałach. Zaczynając od solidarności społecznej, należy pamiętać, że potrzeba drugiego człowieka wpisana jest w naszą naturę i zawiera się w powszechnie znanej piramidzie potrzeb Masłowa. Można ją przypisać do 3 szczebla, tj. do potrzeby przynależności. W scyfryzowanym, przepełnionym konsumizmem świecie nasze potrzeby bliskości i przynależenia do społeczności mogą pozostawać w części lub w pełni niespełnione, dlatego tak ważne jest, aby przy projektowaniu uwzględnić możliwość wspólnego przebywania różnych grup społecznych, które będą mogły wchodzić ze sobą w celowe i przypadkowe interakcje. Takie wymagania dobrze spełniają przestrzenie otwarte, multifunkcjonalne, które łączą np. przestrzeń coworkingową, kawiarnię i bibliotekę, dzięki czemu we wspólnej i rozległej przestrzeni może znaleźć się bardzo wiele różnych ludzi. Nie muszą oni wchodzić ze sobą w nieustanne interakcje, jednak sam fakt przebywania wśród innych osób może pozytywnie wpłynąć na realizację potrzeb jednostki do uczestniczenia w życiu społecznym. Warto pamiętać też, że potrzeba drugiego człowieka szczególnie mocno wyraża się w kryzysowych momentach życia, zatem warto zaoferować też wsparcie psychologiczne dla wszelkich osób będących w potrzebie bliskości. W szczególności mogą to być ludzie, których dotknęła choroba lub utrata kogoś lub czegoś ważnego. Solidarność społeczna powinna uwzględniać także dawanie wszystkim członkom społeczności równych szans. Realizacja tego zadania zaczyna się od projektowania uniwersalnego, którego istotą nie jest dostosowywanie obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnością, ale tworzenie przestrzeni mogącej integrować wszystkich obywateli. Projektowanie uniwersalne obejmuje środowiska, usługi i produkty, a jego celem jest dostępność dla jak najszerszego grona odbiorców bez potrzeby adaptacji, jednak nie wykluczając niezbędnych urządzeń pomocniczych.⁶⁷ Myśląc o usługach, warto pomyśleć o przestrzeniach oferujących możliwość douczenia i odkrycia nowych talentów. Zajęcia komputerowe dla osób starszych, warsztaty artystyczne czy wykłady naukowe, to właśnie takie zadania realizowane w obiekcie umożliwią chętnym mieszkańcom rozwój osobisty. Aktualna funkcja domu kultury obecna w jednym z analizowanych budynków wydaje się więc trafiona, jednak najlepszy efekt mogłoby uzyskać połączenie domu kultury ze znajdującą się obok biblioteką społeczną, która obecnie realizuje podobne zajęcia, jednak są one darmowe i prowadzone w mniejszej skali. Udostępnienie w jednym miejscu różnorodnych usług płatnych i bezpłatnych ma szansę stworzyć prawdziwe, jednorodne centrum aktywności lokalnej, w którym rozwijać będą mogły się różne osoby, niezależnie od wieku, statusu, stopnia sprawności czy posiadanego majątku. Oczywiście koszty warsztatów należałoby wtedy uzależnić od potrzebnych do organizacji środków oraz ilości chętnych do prowadzenia tych zajęć ekspertów. Część zajęć mogłaby być opłacana dzięki

⁶⁷ Wysocki M., Projektowanie uniwersalne – równość praw poprzez dostępność. W: *Najważniejsze wyzwania po ratyfikacji przez Polskę Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2012, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/zasada-r%C3%B3wnego-traktowania-prawo-i-praktyka-nr-6-najwa%C5%BCniejsze-wyzwania-po-ratyfikacji-przez> (Data dostępu: 19.03.2024).

darowiznie jawnie zbieranej na cel funkcjonowania centrum aktywności lokalnej, tak jak ma to miejsce teraz w bibliotece społecznej. Dodatkowo takie miejsce społeczne powinno być uzupełnione o zadbaną, zdrową i multifunkcjonalną zieleń, która jest niezwykle ważna dla samopoczucia mieszkańców. Założenie ogrodu społecznego stworzyłoby nowe możliwości społecznych interakcji, jako iż wspólna praca i spędzanie czasu w otoczeniu natury przyczyniają się do integracji lokalnej społeczności. Poza tym ogrody miejskie mogą służyć nie tylko celom społecznym, ale także edukacyjnym, ekologicznym, kulturalnym i rekreacji, co dobrze wpisuje się w ideę pożądaną multi funkcjonalności.⁶⁸ Przy kształtowaniu wnętrza i zewnątrz przestrzeni konieczne jest zwrócenie uwagi na przestrzenie pośrednie. Te przestrzenie zapewniają korzystanie z przyjemnych aspektów zewnątrz, takich jak ładne widoki i świeże powietrze, jednocześnie zapewniając pewną izolację od czynników nieprzyjemnych, jak np. mocny wiatr czy promieniowanie słoneczne, a więc łączą zalety obydwu rodzajów przestrzeni i tym samym dodają nowej jakości architekturze.⁶⁹ Do przestrzeni pośrednich można zaliczyć zewnętrzne tarasy, dziedzińce czy zadaszenia, a ich stosowanie w projekcie może znacznie urozmaicić obszar w ujęciu całościowym i zachęcić ludzi do spędzania większej ilości czasu na świeżym powietrzu. Oprócz tego przestrzeń pośrednia prowokuje jej użytkowników do interakcji z innymi członkami społeczności, jako iż zapewnia dobre miejsce do przerwy i zatrzymania się, a więc wprowadza dobre warunki do rozpoczęcia konwersacji.

Przechodząc do kwestii solidarności środowiskowej, mieszkańcy, którzy wymieniają zieleń jako najważniejszą część swojej dzielnicy, nie znają i nie stosują sposobów na dbanie o środowisko w małej skali domostwa, zatem konieczna jest powszechna edukacja w tym temacie. Edukacja może być prowadzona w centrum aktywności i obejmować nie tylko kwestie środowiskowe oraz zapobieganie zmianom klimatycznym, ale także cele zrównoważonego rozwoju. Oprócz tego, aby kreować solidarność środowiskową, musi być ona realizowana w samym sposobie zaprojektowania budynku. Konieczne jest zwrócenie uwagi na możliwość adaptacji istniejących struktur, stosowanie projektowania systemowego oraz regeneratywnego, wspomagającego odnowę środowiska i rozwój gatunków rodzimych. Dzięki temu dbanie o środowisko nie będzie działaniem tylko pozornym, jednak bezpośrednio zintegrowanym ze strukturą budynku i istotą jego funkcjonowania. Solidarność międzygatunkowa także należy do istotnych kwestii wartych uwzględnienia w projekcie. Dzikie zwierzęta miejskie powinny mieć zapewnione miejsce w przestrzeni, którą z nimi dzielimy, aby później nie niszczyły jej szukając schronienia i pożywienia. Należy także zwaloryzować i uwzględnić potrzeby mieszkańców rozpoznane dzięki analizie potrzeb w oparciu o wywiad, aby projekt mógł odpowiedzieć na realne potrzeby i rozwiązać istniejące problemy.

⁶⁸ Wojcieszak-Zbierska M., Rola ogrodów społecznych w kształtowaniu relacji społecznych. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, 22, 2024, <https://doi.org/10.22630/TIRR.2024.22.25>.

⁶⁹ Shahlaei A., Mohajeri M., In-Between Space, Dialectic of Inside and Outside in Architecture. *International Journal of Architecture and Urban Development*, 5(3), 2015, s. 73-80, https://www.researchgate.net/publication/361332510_In-Between_Space_Dialectic_of_Inside_and_Outside_in_Architecture/citations (Data dostępu: 11.04.2025).

8. OPIS KONCEPCJI

8.1. Przedmiot opracowania

Opracowanie obejmuje projekt koncepcyjny rozbudowy 2 halowych obiektów na centrum aktywności lokalnej w dzielnicy Stogi, konserwację i remont z przywróceniem poprzedniej funkcji w budynku aktualnego Domu Sztuki, a także projekt zagospodarowania terenu wokół tych obiektów. Projekt ma na celu stworzyć multifunkcjonalne centrum dzielnicy, bazujące na założeniach solidarności społecznej, środowiskowej i międzygatunkowej.

8.2. Idea

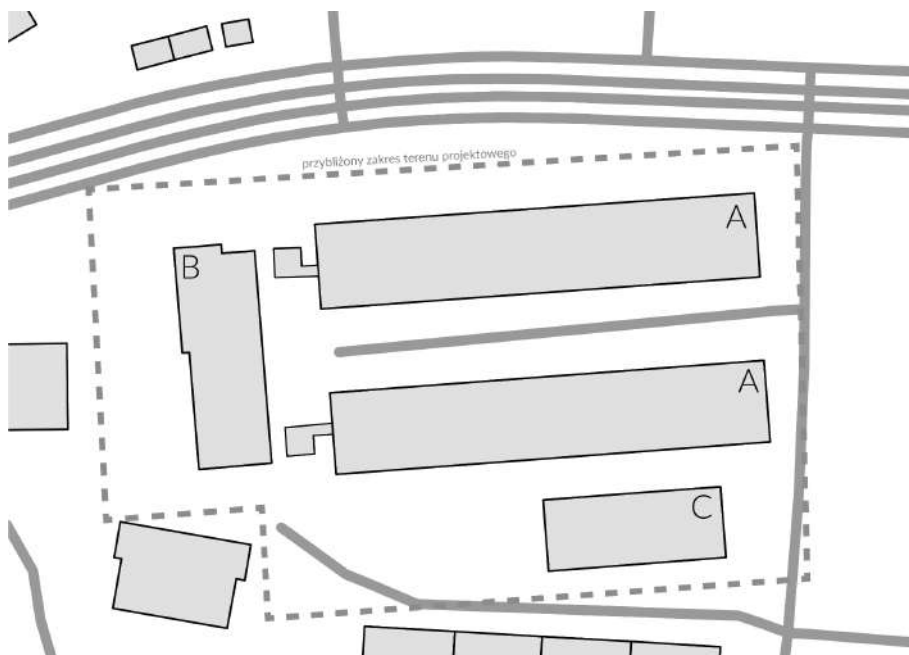
Koncepcja bazuje na idei, że środowisko w którym żyjemy może aktywnie wpływać na nasz światopogląd i postawy społeczne.⁷⁰ Ma odpowiadać na zidentyfikowany kryzys relacji społecznych, tworząc nowe centrum dzielnicy, skoncentrowane na społeczności, środowisku i trosce o dobro wspólne. Cytując Babickiego, "Kryzys solidarności we współczesnych społeczeństwach można powstrzymać poprzez rzetelną edukację na rzecz budowania wspólnoty i rozwoju kultury dobra wspólnego".⁷¹ Dzięki dobraniu odpowiednich, wyrazistych środków przekazu projekt ma za zadanie obudzić w mieszkańcach poczucie przynależności do społeczności i spowodować, iż zwrócą oni uwagę na potrzeby swoich sąsiadów i środowiska. Wizja ta przekazywana jest już w początkowym założeniu adaptacji i rozbudowy obiektów, w przeciwieństwie do budowania nowych. Konserwacja, rozbudowa i adaptacja są przyjazne środowisku, pozwalają wydłużyć żywotność budynku, nadają mu nową jakość, a jednocześnie mogą umocnić niepowtarzalnego ducha miejsca, jakiego mają w sobie obiekty starsze. Obiekty halowe w konstrukcji stalowej, określane w projekcie jako budynek A, świetnie wpisują się w industrialny charakter dzielnicy Stogi, a niestandardowa konstrukcja pozwala na zastosowanie ciekawych zabiegów architektonicznych i wnętrzarskich. Z kolei budynek B o charakterze modernistycznym wyraża uznany styl architektoniczny, a dzięki konserwacji i przywróceniu dawnej funkcji może znacznie zyskać na wartości w opinii publicznej w ciągu następnych paru lat.

⁷⁰ Bańka A., *Architektura psychologicznej przestrzeni życia. Behawioralne podstawy projektowania*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2016, <http://dx.doi.org/10.14691/APPZ.2016>.

⁷¹ Babicki, Z., Solidarność społeczna w edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. *Forum Pedagogiczne*, 11(1), 2021, s. 179–193.

8.3. Koncepcja zagospodarowania terenu

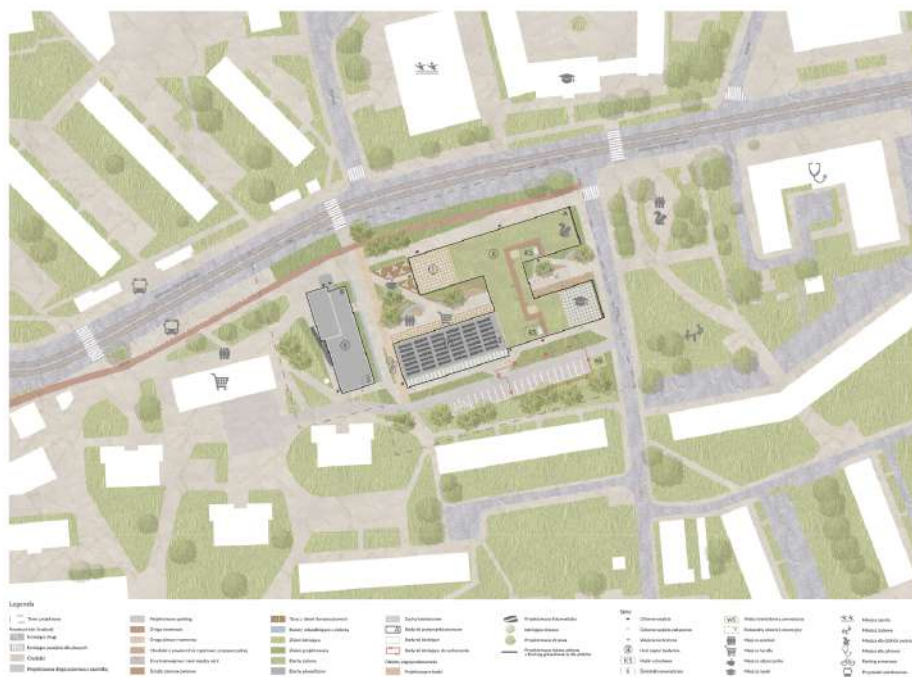
8.3.1. Stan istniejący

Rys. 27. Sposób nazewnictwa budynków występujących w projekcie. Źródło: opracowanie własne.

Teren opracowania wytyczony jest poza standardowym obrysem działek, a jego powierzchnia wynosi około 9500 m². W obrębie terenu znajdują się 4 budynki, podzielone na 3 grupy o oznaczeniach A, B i C. Dostęp drogowy do nich realizowany jest poprzez ulicę Wilhelma Stryjewskiego i Hożą i są one wyposażone we wszystkie niezbędne przyłącza techniczne. Pomiędzy 2 obiektami oznaczonymi jako A występuje teren wyłącznie utwardzony, służący dla dostaw towarów sklepowych.

8.3.2. Stan projektowany

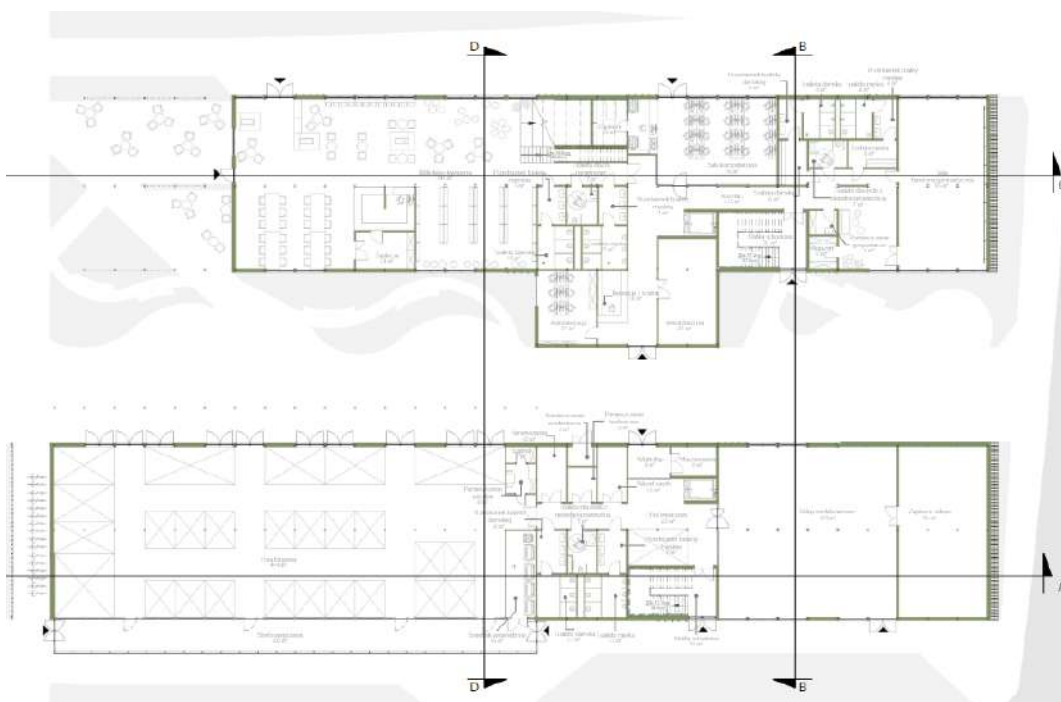
Rys. 28. Koncepcja zagospodarowania terenu. Źródło: opracowanie własne.

Koncepcja zakłada połączenie halowych pawilonów w jeden obiekt oznaczony jako budynek A i nadbudowę piętra w jego części oraz całkowitą likwidację pawilonu oznaczonego literą C. W jego miejscu wprowadzona zostanie nowa utwardzona droga o funkcji pożarowej wraz z przyległym do niej parkingiem. Parking oddzielony został od pobliskiego budynku mieszkalnego pasem zieleni niskiej uzupełnionej zielenią wysoką. Na wschód od parkingu, przy wyjeździe na ulicę Hożą, znajduje się także nowa wiata śmietnikowa, przyjmująca odpady z obiektu A, nie wliczając do tego hali targowej, która posiada własny śmietnik wewnętrzny. Główne wejście do budynku B znajduje się od strony ulicy Stryjewskiego, a do budynku A, ze względu na jego strefowanie funkcjonalne, główne wejścia znajdują się od strony ulicy Stryjewskiego, od strony dziedzińca lub od strony południowego parkingu. Zachowane zostają aktualne przyłącza, jednak z przeniesieniem lokalizacji ich pomieszczeń. Nie istnieje konieczność prowadzenia dodatkowych przyłączy. Aby lepiej przystosować teren do publicznego użytku zniwelowana zostanie różnica wysokości występująca pomiędzy dwoma obiektami halowymi A a resztą obszaru. Różnice wysokości niwelowane będą przez nieduże spadki na długich dystansach. Na teren wprowadzona zostanie duża ilość nowej zieleni, a także kanały deszczowe, zbierające nadmiarową wodę z powierzchni obszaru objętego opracowaniem. Chodniki uzupełnione będą o powierzchnie półprzepuszczalne, a zieleni niska na dziedzińcu budynku A realizowana będzie w postaci ogrodu społecznego ze ścieżkami ziemnymi. Uzupełnieniem odwodnienia obszaru są 2 podziemne zbiorniki retencyjne, z których woda może być wykorzystywana do podlewania ogrodu. Pomiędzy budynkami A i B, w ich południowej części, przewidziano nowy parking rowerowy. Koncepcja zagospodarowania uzupełniona jest o nowe ławki i taras kawiarniany od strony ulicy Stryjewskiego.

8.4. Koncepcja architektoniczna budynku A

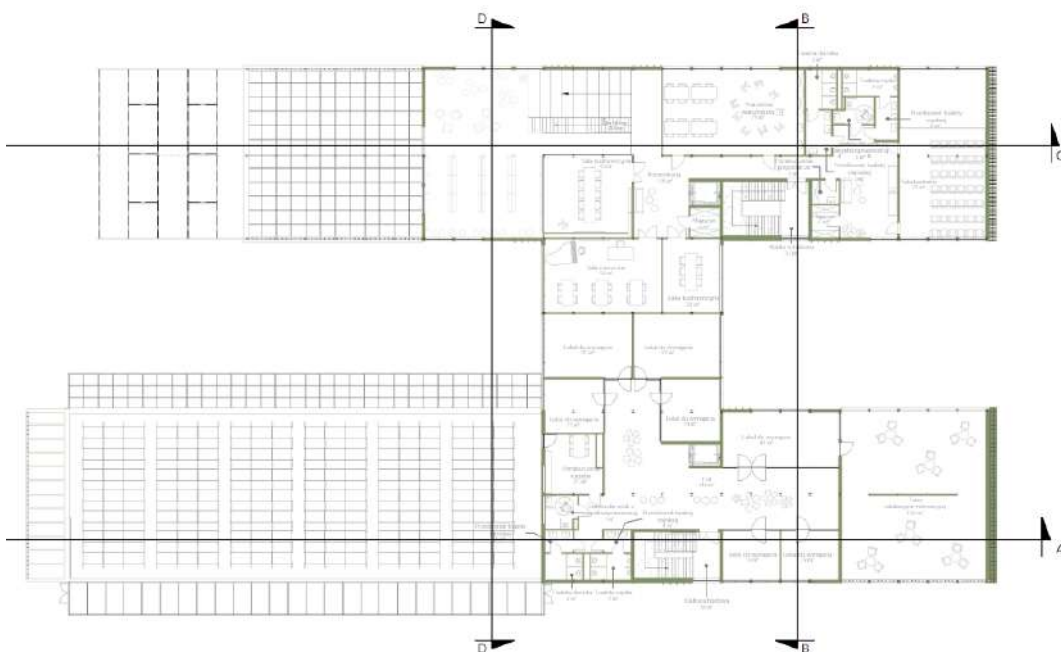
8.4.1. Plan funkcjonalny budynku A - dotychczasowe pawilony sklepowe

W projekcie pawilony sklepowe zostały rozbudowane w jeden dwukondygnacyjny budynek o 2 połączonych użytkowo funkcjach. Od strony głównej ulicy Wilhelma Stryjewskiego znajduje się centrum aktywności lokalnej, w którego skład wchodzi biblioteko-kawiarnia z przestrzenią integracyjną i coworkingową oraz dom kultury z administracją i pokojami zajęciowymi. Dom kultury został przeniesiony z dotychczasowej lokalizacji do obiektu o bardziej otwartym charakterze, aby lepiej zapraszać aktualnych mieszkańców dzielnicy do uczestniczenia w jej życiu społecznym. W obiekcie mogą odbywać się zajęcia artystyczne, komputerowe, taneczne, gimnastyczne, muzyczne, teatralne oraz wykłady. Dodatkowo sala do zajęć komputerowych została połączona z funkcją społecznej drukarni, a w bibliotece zaprojektowano konstrukcję schodów w postaci trybun, które mogą służyć spotkaniom z autorami książek bądź innym małym wydarzeniom i zajęciom. Projekt centrum aktywności lokalnej jest uzupełniony o prowadzone w nim działania prospołeczne i edukacyjne. Należą do nich: system wymiany rzeczy, zajęcia i plakaty edukujące na temat zrównoważonego rozwoju oraz zajęcia terapii zbiorowej.

Rys. 29. Rzut parteru budynku A. Źródło: opracowanie własne.

W drugim fragmencie obiektu, który do tej pory stanowił oddzielny pawilon, znajduje się część handlowa. Ma ona zapraszać mieszkańców w głąb dziedzińca i tworzyć na nim nowy rynek zintegrowany z miejscem spotkań. Ta część budynku składa się z niewielkiego domu handlowego z 7 lokalami usługowo-handlowymi i współdzielonym zapleczem socjalnym, wielkopowierzchniowego sklepu wielobranżowego oraz z oddzielnej hali targowej, która oferuje różne wielkościami stanowiska na wynajem i może służyć także do organizacji wydarzeń typu targi lokalne. Część stanowisk w hali wychodzi bezpośrednio na zadaszony fragment dziedzińca, co sprzyja wylewaniu się funkcji handlowej na zewnątrz w cieplejszych miesiącach.

Rys. 30. Rzut 1 piętra budynku A. Źródło: opracowanie własne.

8.4.2. Zestawienie pomieszczeń w budynku A

BUDYNEK A		
Nr	Nazwa	Powierzchnia
Poziom 0		
01	Biblioteko-kawiarnia	344.2 m ²
02	Zaplecze	13.7 m ²
03	Przedsionek toalety damskiej	6.6 m ²
04	Toaleta damska	9.9 m ²
05	Toaleta dla os. niepełnospr.	7.3 m ²
06	Przedsionek toalety męskiej	6.6 m ²
07	Toaleta męska	12.2 m ²
08	Recepcja z szatnią	10.0 m ²
09	Administracja	27.1 m ²
10	Wentylatornia	38.9 m ²
11	Korytarz	114.5 m ²
12	Sala komputerowa	76.0 m ²
13	Zaplecze	9.7 m ²
14	Klatka schodowa	30.6 m ²
15	Szatnia damska	8.1 m ²
16	Przedsionek toalety damskiej	5.9 m ²
17	Toaleta damska	8.0 m ²
18	Toaleta dla osób z niepełnosprawnością	6.6 m ²
19	Szatnia męska	8.3 m ²
20	Przedsionek toalety męskiej	5.9 m ²
21	Toaleta męska	8.0 m ²
22	Sala taneczna/gimnastyczna	95.2 m ²
23	Pomieszczenie gospodarcze	4.3 m ²
24	Magazyn	5.8 m ²
25	Strefa wejściowa	100.0 m ²
26	Hala targowa	494.3 m ²
27	Pomieszczenie socjalne	5.6 m ²
28	Szatnia	3.1 m ²
29	Śmietnik wewnętrzny	16.3 m ²
30	Serwerownia	10.3 m ²
31	Pomieszczenie techniczne	6.3 m ²
32	Pomieszczenie wodomierza	3.5 m ²
33	Węzeł ciepła	10.0 m ²
34	Przedsionek toalety damskiej	7.8 m ²
35	Toaleta damska	10.6 m ²
36	Toaleta dla osób z niepełnosprawnością	7.1 m ²
37	Przedsionek toalety męskiej	7.5 m ²
38	Toaleta męska	11.1 m ²
39	Wiatrołap	8.4 m ²

BUDYNEK A		
Nr	Nazwa	Powierzchnia
40	Maszynownia	8.3 m ²
41	Hol wejściowy	62.9 m ²
42	Sklep wielobranżowy	193.2 m ²
43	Zaplecze sklepu	95.9 m ²
44	Klatka schodowa	26.1 m ²
		1951.7 m ²
Poziom +1		
45	Sala konferencyjna	44.9 m ²
46	Komunikacja	114.4 m ²
47	Sala muzyczna	56.2 m ²
48	Salka konferencyjna	27.9 m ²
49	Magazyn	5.8 m ²
50	Klatka schodowa	30.6 m ²
51	Pracownia warsztatowa	78.6 m ²
52	Przedśionek toalety damskiej	7.5 m ²
53	Toaleta damska	7.9 m ²
54	Toaleta dla osób z niepełnosprawnością	6.2 m ²
55	Przedśionek toalety męskiej	6.2 m ²
56	Toaleta męska	9.4 m ²
57	Pomieszczenie gospodarcze	4.3 m ²
58	Magazyn	5.8 m ²
59	Sala teatralna	95.2 m ²
60	Klatka schodowa	26.1 m ²
61	Hol	146.3 m ²
62	Lokal do wynajęcia	37.0 m ²
63	Lokal do wynajęcia	37.0 m ²
64	Lokal do wynajęcia	21.2 m ²
65	Lokal do wynajęcia	24.4 m ²
66	Pomieszczenie socjalne	20.8 m ²
67	Toaleta dla osób z niepełnosprawnością	6.9 m ²
68	Przedśionek toalety damskiej	3.9 m ²
69	Toaleta damska	6.3 m ²
70	Przedśionek toalety męskiej	3.9 m ²
71	Toaleta męska	6.9 m ²
72	Lokal do wynajęcia	18.7 m ²
73	Lokal do wynajęcia	18.7 m ²
74	Lokal do wynajęcia	41.8 m ²
75	Taras edukacyjno-rekreacyjny	155.8 m ²
		1076.6 m ²
RAZEM:		3028.3 m ²

8.4.3. Rozwiązania budowlane, techniczne i konstrukcyjne w budynku A

Budynek A powstał z rozbudowy 2 pawilonów handlowych wybudowanych w konstrukcji szkieletowej, stalowej. Słupy kwadratowe o przekroju 12x12 cm w rozstawie podłużnym 2,4 metra i poprzecznym ok. 7 m podpięrały stalowe kratownice, które stanowiły oparcie dla poszycia dachu. Zachowano oryginalny rozstaw słupów, a w miejscach o zwiększonym obciążeniu, to jest przy nadbudowie piętra lub tarasu dachowego, zakłada się wzmocnienie

istniejących słupów płaskownikami lub ich całkowitą wymianę na HEB200, w zależności od otrzymanych wyników obliczeń konstrukcyjnych. Ponowne użycie tych słupów stalowych o przekroju 12x12 cm, które będą musiały zostać wymienione, zakłada się dla konstrukcji daszków zewnętrznych stosowanych na wytworzonym dziedzińcu bądź ozdobnych zabudów np. wiaty rowerowej. Wypełnienie ścian między konstrukcją stalową założone jest jako drewno klejone nieotynkowane, aby wspierać ekologiczny charakter całego założenia. Ściany zewnętrzne są trójwarstwowe, z drewna klejonego, wełny mineralnej oraz paneli HPL na podkonstrukcji. W miejscach uniemożliwiających zastosowanie drewna klejonego nieotynkowanego stosuje się ściany działowe w technologii płyt gips karton na stelażu lub ściany żelbetowe, w zależności od potrzeb danego pomieszczenia. Postuluje się zachowanie kratownic jako podparcia dla poszycia dachu w parterowej części obiektu. Stropy międzykondygnacyjne i zielone założone są jako żebrowe z belek dwuteowych przykrytych płytą żelbetową. Oprócz rozbudowy przeprowadza się też częściową rozbiórkę pawilonu od strony ulicy Stryjewskiego i przekształcenie tej części obiektu na taras z dachem podpartym na pozostawionej surowej konstrukcji, tym samym eksponując ją. Zakłada się korzystanie z dotychczasowych fundamentów oraz w razie konieczności przeprowadzenie zabiegów wzmacniających. Budynek wyposażony jest we wszystkie niezbędne przyłącza, jednak proponuje się całkowite przeprojektowanie pomieszczeń technicznych i stworzenie zupełnie nowej serwerowni i wentylatorni, które będą obsługiwać cały obiekt. Do obsługi obiektu założono także 2 klatki pożarowe, 2 windy oraz 2 wiaty śmietnikowe, z czego jedna z nich jest wewnętrzna i ma za zadanie wspierać potrzeby segregacji i utylizacji odpadów z hali targowej. Na elewacji południowej w zakresie hali targowej proponuje się zastosowanie drugiej skóry w postaci konstrukcji szklanej z szybami ze szkła selektywnego, aby móc zachować część dotychczasowej stolarki okiennej przy jednoczesnym spełnieniu wymagań technicznych z zakresu przenikania ciepła przez przegrody. Na elewacji wschodniej proponuje się autorskie rozwiązanie z materiałów recyklingowych, służące gniazdowaniu ptaków i rozrastaniu się zieleni. Dach nad halą służy fotowoltaice, zasilającej obiekt w energię słoneczną. Z kolei zadaszenia nad 1 piętrem założone są jako techniczne dachy zielone, na co dzień niedostępne dla ludzi i służące ptactwu.

8.4.4. Bezpieczeństwo pożarowe budynku A

Obiekt posiada 2 kondygnacje nadziemne i kwalifikuje się do budynków niskich, a jego kategoria zagrożenia ludzi to ZL I, zatem posiada klasę odporności pożarowej B. Znajdują się w nim dwie wydzielone pożarowo oddymiane klatki schodowe obsługujące dwie niezależne części obiektu. Projektuje się nową drogę pożarową z zawrotną wzdłuż elewacji południowej budynku, a elewacje północna i wschodnia mają zapewniony dostęp dla pojazdów jednostek ochrony pożarowej z dróg publicznych. Wyjścia ewakuacyjne z budynku posiadają drzwi otwierane na zewnątrz i są połączone z drogami pożarowymi utwardzonymi dojazdami o szerokości minimum 1,5 m, a przeciwpożarowy wyłącznik prądu znajduje się w recepcji przy głównym wejściu do budynku. Przegrody wewnętrzne oraz materiały wykończeniowe zaprojektowano zgodnie z wymaganiami przeciwpożarowymi.

8.5. Koncepcja architektoniczna budynku B

8.5.1. Plan funkcjonalny budynku B - dotychczasowy dom kultury

Szanując ideowe założenia modernizmu, które mają na względzie podtrzymanie bryły i ściśle powiązanej z nią funkcji, w projekcie zaplanowano przywrócenie oryginalnej funkcji w budynku B, który niezaprzeczalnie posiada charakter modernistyczny. W latach 60 XX w. po wybudowaniu obiektu znajdował się tu bar mleczny oraz restauracja "Jachtowa", którą pamiętają najstarsi mieszkańcy dzielnicy. Dodatkowo z ankiet przeprowadzonych wśród lokalnej społeczności wynikało, iż mieszkańcom Stogów zdecydowanie brakuje szerszej oferty gastronomicznej. Z tych powodów proponuje się umieszczenie na parterze dużej sali restauracyjnej wraz z kuchnią i pełnym zapleczem kuchennym oraz tarasem przeznaczonym do serwowania posiłków w porze późno wiosennej i letniej. Mając na względzie duży udział ludzi starszych w przekroju społecznym dzielnicy oraz wiążący się z tym często brak dużej ilości środków pieniężnych restauracja powinna być nastawiona na serwowanie tanich obiadów szeroko pojętej kuchni europejskiej. Aby umożliwić dodatkowy dopływ środków pieniężnych proponuje się połączenie lokalu z salą bankietową umieszczoną na pierwszym piętrze. Dzięki dodatkowej rozdzielni kelnerskiej i 2 windom gastronomicznym możliwe jest autonomiczne wydawanie dań oraz prosty zwrot naczyń z sali do zmywalni. Oprócz funkcji restauracyjnej, na pozostałym fragmencie pierwszego piętra proponuje się umieścić nową siedzibę rady dzielnicy, mając na względzie ciekawą architekturę budynku i jego centralne położenie w skali osiedla. Funkcja ta ma być obsługiwana przez oddzielną klatkę schodową z wejściem dostępnym bezpośrednio z zewnątrz.

Rys. 31. Rzut parteru i 1 piętra budynku B. Źródło: opracowanie własne.

8.5.2. Zestawienie pomieszczeń w budynku B

BUDYNEK B		
Nr	Nazwa	Powierzchnia
Poziom -1		
76	Pomieszczenie techniczne	142.2 m ²
		142.2 m ²
Parter		
77	Wiatrołap	2.1 m ²
78	Wiatrołap	2.8 m ²
79	Maszynownia	9.5 m ²
80	Klatka schodowa	14.6 m ²
81	Sala konsumencka	137.8 m ²
82	Toaleta damska	6.7 m ²
83	Toaleta męska	6.8 m ²
84	Pomieszczenie porządkowe	5.0 m ²
85	Wydawka	7.9 m ²
86	Zmywalnia	14.3 m ²
87	Kuchnia	33.5 m ²
88	Komunikacja	39.2 m ²
89	Pomieszczenie do obróbki warzyw i jaj	11.1 m ²
90	Pomieszczenie do obróbki mięsa	11.9 m ²
91	Magazyn chłodniczy	8.4 m ²
92	Magazyn artykułów spożywczych	8.8 m ²
93	Pomieszczenie socjalne	6.4 m ²
94	Pomieszczenie porządkowe	6.3 m ²
95	Szatnia	4.8 m ²
96	Umywalnia	4.2 m ²
97	Prysznic	2.4 m ²
98	Toaleta	2.7 m ²
99	Nowa klatka schodowa	28.9 m ²
100	Śmietnik wewnętrzny	10.2 m ²
		386.2 m ²
1 piętro		
101	Klatka schodowa	31.5 m ²
102	Sala eventowa	150.3 m ²
103	Rozdzielnia kelnerska z 2 windami	32.3 m ²
104	Toaleta damska	5.5 m ²
105	Toaleta męska	5.8 m ²
106	Pomieszczenie porządkowe	4.8 m ²
107	Magazyn	8.9 m ²
108	Nowa klatka schodowa	28.9 m ²
109	Komunikacja	27.7 m ²
110	Szatnia	6.8 m ²
111	Sekretariat	14.5 m ²
112	Pomieszczenie gospodarcze	3.5 m ²
113	Gabinet dyżurującego radnego	14.1 m ²
114	Toaleta	7.4 m ²
115	Jadalnia	18.7 m ²
116	Kuchnia	8.9 m ²
117	Sala rady	60.0 m ²
		429.7 m ²
RAZEM:		958.0 m ²

8.5.3. Rozwiązania budowlane, techniczne i konstrukcyjne w budynku B

Budynek B przeznaczony jest do modernizacji i adaptacji do nowej funkcji, jednak wizualnie obiekt zachowa swój dotychczasowy wygląd ze względu na jego interesującą formę architektoniczną. Korzystać on będzie z obecnej konstrukcji nośnej, składającej się z żelbetowych fundamentów, ścian z cegły pełnej ceramicznej w układzie podłużnym, miejscowo wspieranych przez konstrukcję żelbetową i stalową oraz z prefabrykowanych stropów żelbetowych. Przerobieniu poddana zostanie południowa klatka schodowa, która przejdzie adaptację do aktualnych wymogów warunków technicznych oraz wzbogaci się o windę. Budynek będzie nadal korzystać z obecnych przyłączy i pomieszczeń technicznych znajdujących się na kondygnacji podziemnej, a dodatkowe pomieszczenia do tej pory funkcjonujące na tej kondygnacji zostaną zamienione na nową wentylatornię i magazyny. Planuje się minimalną ingerencję w strukturę nośną budynku, sugerowane jest wykonanie niewielkiej, niezbędnej ilości nowych otworów drzwiowych. Wewnętrzna adaptacja obejmie głównie zmianę przebiegu instalacji wewnętrznych oraz wytyczenie nowego układu ścian wewnętrznych niestanowiących konstrukcji nośnej.

8.5.4. Bezpieczeństwo pożarowe budynku B

Obiekt B posiada 2 kondygnacje nadziemne i jedną kondygnację podziemną, zatem kwalifikuje się do budynków niskich. Jego kategoria zagrożenia ludzi to ZL III i posiada on klasę odporności pożarowej C. Umieszczone są w nim dwie ewakuacyjne klatki schodowe obsługujące części obiektu o różnym przeznaczeniu. Nowa droga pożarowa z zawrotną na południe od budynku zapewnia dodatkowy dostęp pożarowy, poza aktualnie występującym dostępem z ulicy Stryjewskiego na północy budynku. Wyjścia ewakuacyjne z budynku posiadają drzwi otwierane na zewnątrz i są połączone z drogami pożarowymi utwardzonymi dojazdami o szerokości minimum 1,5 m i długości dojazdu nie większej niż 30 m. Przeciwpowarowy wyłącznik prądu ulokowany jest przy głównym wejściu do budynku od strony ulicy Stryjewskiego. Przegrody wewnętrzne oraz materiały wykończeniowe zaprojektowano zgodnie z wymaganiami przeciwpowarowymi.

8.6. Rozwiązania projektowe o podłożu solidarnościowym

8.6.1. Projektowanie uniwersalne

Projektowanie solidarne to projektowanie uniwersalne, w obiekcie A szczególna uwaga dawana jest dostępności i uniwersalności pomieszczeń, sprzętów oraz zajęć. Cała idea projektu mocno skupia się na dawaniu równych szans i budowaniu społeczności poprzez nieocenające solidaryzowanie. Budowanie społeczności ma pomóc w przeciwdziałaniu wykluczeniu oraz tworzyć lokalnym mieszkańcom wspólne cele, dzięki którym będą oni w stanie spojrzeć poza swoje różnice. Fizyczna substancja obiektów także jest dostosowana specjalnych potrzeb osób wymagających różnego typu pomocy. Obiekt A został wyposażony w 2 dźwigi osobowe, po jednym na każdą niezależną część budynku, podobnie jak obiekt B, który w projekcie modernizacji uzupełniony został o drugą windę. Wszystkie windy posiadają oznaczenia wizualne, dotykowe i głosowe. W obiekcie B wszystkie toalety przystosowane są do potrzeb osób poruszających się na wózkach, a obiekt A ze względu na większe obciążenie posiada

zestawy toalet męskich, damskich oraz oddzielnych toalet przystosowanych do obsługi wózków inwalidzkich. Wszystkie tablice informacyjne w budynkach posiadają dużą, czytelną czcionkę oraz uzupełnione są oznaczeniami w alfabecie Braille'a. Oba budynki wyposażone są w system sygnalizacji dźwiękowej informujący o niebezpieczeństwie oraz posiadają na izolowanych pożarowo klatkach schodowych wyznaczone miejsce oczekiwania. Jest ono ulokowane poza główną drogą ewakuacji i ma na celu umożliwienie oczekiwania na przybycie straży pożarnej dla osób posiadających trudności w poruszaniu się.

8.6.2. Realizacja funkcji społecznych

W projekcie zastosowano szereg rozwiązań mających pomóc w pogłębieniu relacji sąsiedzkich i pobudzeniu w mieszkańcach zachowań solidarnościowych. Rozbudowa obiektu A i przywrócenie poprzedniej funkcji w budynku B stwarza zupełnie nową jakość dla centrum dzielnicy. Tworzy się tu miejsce społeczne, które dzięki przeprowadzonym wywiadam jest lepiej dostosowane do faktycznych potrzeb społeczności lokalnej. Daje ono możliwość zrobienia zakupów na hali targowej, spotkania się ze znajomymi w kawiarni, pielęgnowania ogródka, zjedzenia rodzinnego obiadu w restauracji czy uczestniczenia w jednych z wielu zajęć rekreacyjnych i naukowych. Taka ilość różnorodnych funkcji z życia codziennego w jednym miejscu umożliwia spędzanie czasu wśród dużej ilości ludzi, co sprzyja przypadkowym kontaktom społecznym. Pogłębiając temat możliwości jakie daje każda z tych funkcji, można zauważyć, że biblioteka z kawiarnią tworzy multi funkcjonalną przestrzeń społeczną, w której można swobodnie przebywać i czuć się częścią społeczności bez konieczności wchodzenia w bezpośrednie interakcje. Dodatkowo drewniane schody o charakterze trybun dają możliwość organizacji prostych wykładów, spotkań z autorami książek bądź zbiorowej terapii, czyli wydarzeń, które w dużej mierze mogą być darmowe i tym samym dostępne dla wszystkich. W centrum aktywności lokalnej znajduje się wiele sal zajęciowych, w tym sala komputerowa z drukarnią społeczną, w której przewidziane są darmowe zajęcia edukujące w zakresie nowych technologii. Prowadzone w centrum zajęcia mają mieć charakter cotygodniowych zajęć płatnych, napędzających pracę obiektu pod względem ekonomicznym oraz okazjonalnych zajęć bezpłatnych, szerzących dostępność do darmowej edukacji i rekreacji. Hala targowa ma wspierać lokalnych przedsiębiorców, oferując tanie miejsca handlowe. Część stanowisk wychodzi na dziedziniec, zapraszając tym samym przechodniów z ulicy i tworząc swego rodzaju rynek miejski. Oprócz hali targowej w obiekcie ujęto także dom handlowy, oferujący większe lokale usługowo-handlowe oraz jeden duży lokal przeznaczony na sklep wielobranżowy. Obiekt ma funkcjonować całościowo, wynajem większych lokali oraz możliwość organizowania w hali targowej wydarzeń kulturalnych i handlowych mają zapewniać fundusze umożliwiające udostępnianie hali małym sprzedawcom i twórcom za kwoty symboliczne, na wzór rynku w Sopocie. Dzięki temu promowana jest gospodarność oraz oferowane są sposoby na dorobienie do domowego budżetu, np. dla osób starszych. Ogród społeczny na obszarze dziedzińca ma zachęcać do wspólnej pracy, która bardzo pogłębia stosunki społeczne. Dodatkowo ogród miejski pełni funkcje edukacyjne, ekologiczne i rekreacyjne. W obiekcie zastosowano szereg przestrzeni pośrednich, które sprzyjają nawiązywaniu kontaktów społecznych i zachęcają do

spędzania większej ilości czasu poza domem. Druga skóra ze szkła selektywnego na południowej elewacji hali targowej umożliwia wylewanie się funkcji handlowych do tej przestrzeni. Podobnie działa też częściowo zadaszony dziedziniec wewnętrzny. Inną przestrzenią pośrednią jest jeszcze taras edukacyjny umieszczony na elewacji wschodniej w obszarze domu handlowego. Jest on punktem obserwacji ptaków i miejscem wypełnionym plakatami edukacyjnymi na temat zwierząt miejskich. Oferuje też możliwość kupna ptasiej karmy i bliskiego obcowania z ptactwem. Część stalowej konstrukcji budynku halowego w zachodniej jego części zostaje wyeksponowana celem nadania nowego charakteru przestrzeni i wspierania kreowania wizerunku dzielnicy Stogi jako dzielnicy z pogranicza przemysłu i mieszkalnictwa. W kreowaniu ducha miejsca tej dzielnicy pomaga także przywrócenie pierwotnej funkcji w budynku B. W modernizmie forma była podporządkowana funkcji, stąd przywrócenie w centralnym obiekcie oryginalnie zaprojektowanej tam funkcji wiązać się będzie z pewną rekonstrukcją jego pierwotnej jakości. Miejsca z tożsamością i duchem pobudzają uczucia przywiązania i tworzą wspólne wartości, na których opiera się solidarność.

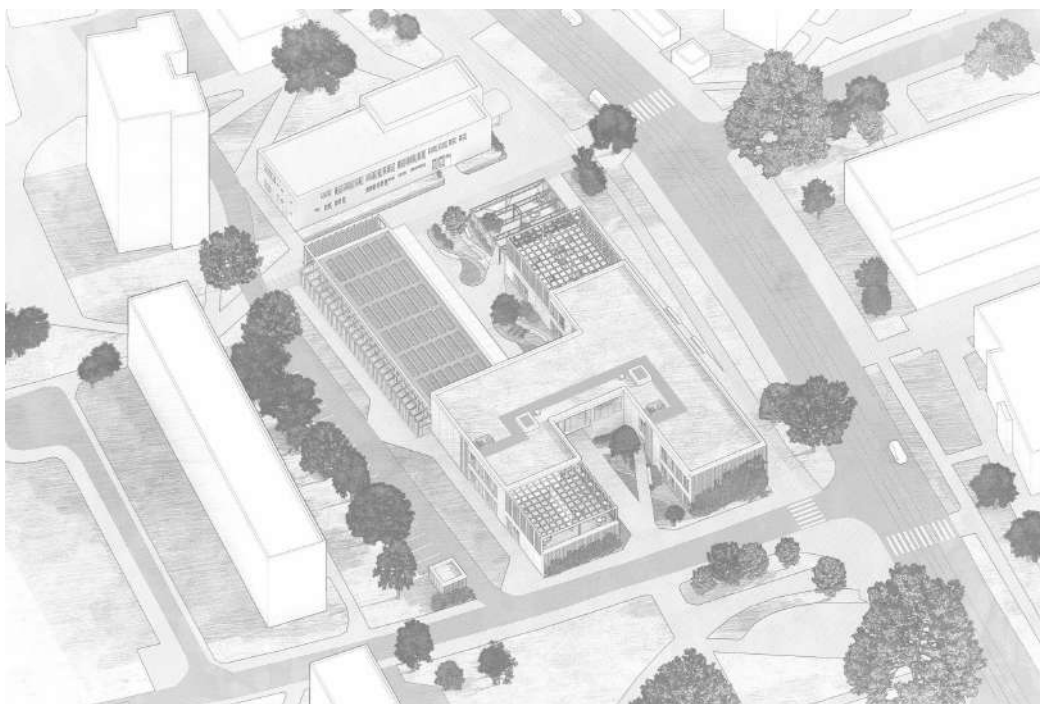
8.6.3. Troska o miejskie gatunki zwierząt

Obiekt aktywnie edukuje na temat zwierząt miejskich, głównie w obszarze tarasu edukacyjnego na elewacji wschodniej, ale także w budynku centrum aktywności lokalnej. Taras edukacyjny znajduje się przy autorskim rozwiązaniu "ptasiej ściany", która składa się z konstrukcji betonowej z kruszywa rozbiórkowego, prętów usztywniających oraz materiałów nie poddawanych recyklingowi, takich jak rury PVC lub materiałów pochodzących z rozbiórek, jak pustaki wentylacyjne. Otworowania w rurach i pustakach wykorzystywane są jako miejsca dające schronienie ptakom miejskim, które w poszukiwaniu ciepłego azylu często same przedostają się do miejsc w budynkach takich jak np. kratki wentylacyjne. Ponadto montaż linek ze stali nierdzewnej umożliwia pięcie się roślin i ukrycie śladów bytowania ptactwa oraz ogólnie uatrakcyjnią tą elewację. Inne rozwiązanie poświęcone ptactwu miejskiemu to dach zielony nad 1 piętrem, który oddany został tylko ptakom i specjalistom przeprowadzającym bieżącą konserwację. Ponadto przy tarasie kawiarnianym przewidziano miejsce na wystawianie czystej wody, mającej oferować nawodnienie wyprowadzanym psom.

8.6.4. Rozwiązania prośrodowiskowe

Projekt stara się podążać za ideą gospodarki cyrkularnej na wzór modelu ReSOLVE. Realizuje on postulat regeneracji poprzez wytwarzanie odnawialnej energii dzięki panelom fotowoltaicznym na dachu hali targowej. Stosuje także odnawialne materiały takie jak stal. Pierwotna szkieletowa konstrukcja stalowa zostaje miejscowo wzmocniona bądź wymieniona w zależności od wyników obliczeń statycznych. Stal, która będzie musiała zostać wymieniona, ma zostać wykorzystana do podparcia daszku na dziedzińcu lub poddana recyklingowi poprzez przetopienie. W ramach uzupełnienia szkieletowej konstrukcji stalowej wypełnienia ścian zewnętrznych i znaczna część ścian działowych realizowane są z ekologicznego drewna klejonego CLT. Idea współdzielenia realizowana jest w obiekcie A poprzez inicjatywę wymiany książek i domowych akcesoriów praktykowaną w bibliotece, a także poprzez ponowne wykorzystanie i multifunkcjonalność samego budynku. Można też wspomnieć o projektowanym

nowym parkingu rowerowym, który ma sprzyjać częstszemu wybieraniu tego środka transportu przez mieszkańców dzielnicy i wspierać programy elektrycznych rowerów miejskich do wypożyczenia. Cel optymalizacji zauważyć można np. w efektywnym systemie odwadniającym. Kanały deszczowe, półprzepuszczalne powierzchnie chodników oraz podwodne zbiorniki retencyjne odpowiadają za gospodarowanie wodą deszczową na terenie inwestycji. Zebrana w zbiornikach woda jest podczyszczana i wykorzystywana do pielęgnacji ogrodu społecznego. Dzięki wymianie stolarki i przegród zewnętrznych oraz wprowadzeniu systemu wentylacji z rekuperacją zoptymalizowana zostaje także efektywność energetyczna budynku. Dążenie do obiegu zamkniętego odbywa się głównie poprzez autorską ptasią ścianę, która w swojej konstrukcji wykorzystuje materiały nie poddawane recyklingowi lub materiały pochodzące z rozbiórek, jak np. beton z kruszywa rozbiórkowego, rury PVC czy stare pustaki wentylacyjne. Oprócz tego druga skóra na południowej elewacji hali targowej umożliwia zachowanie części istniejącej stolarki okiennej, która jest elementem ciężkim do recyklingu. Należy wspomnieć, że cała idea ponownego wykorzystania struktury obiektu jest działaniem ściśle pro środowiskowym. Budowa nowych obiektów wytwarza dużo zanieczyszczeń i zużywa ogromne ilości energii. Z kolei wykorzystywanie istniejących struktur materialnych pozwala na ograniczenie procesu zabetonowywania miast, modernizację systemów wewnętrznych i poprawę efektywności energetycznej przebudowywanego obiektu, a także na znaczne przedłużenie jego żywotności, co wiąże się z dużo pozytywniejszym wpływem na środowisko niż wznoszenie nowej struktury. Ogród społeczny na dziedzińcu powstaje w miejscu dawnego betonowego placu, ptasia ściana jest także ścianą zieloną, a dach nad 1 piętrem jest dachem zielonym, tak więc udało się odzyskać znaczną ilość zieleni na powierzchni objętej zagospodarowaniem. Kluczowa dla wytworzenia u ludzi solidarności środowiskowej jest także edukacja na temat zrównoważonego rozwoju, która ma być aktywnie prowadzona w budynku A.

Rys. 32. Aksonometria terenu objętego projektem. Źródło: opracowanie własne.

BIBLIOGRAFIA

Literatura przedmiotu

1. Babicki, Z., Solidarność społeczna w edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. *Forum Pedagogiczne*, 11(1), 2021, s. 179–193, <https://doi.org/10.21697/fp.2021.1.11>.
2. Bańka A., *Architektura psychologicznej przestrzeni życia. Behawioralne podstawy projektowania*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2016, <http://dx.doi.org/10.14691/APPZ.2016>.
3. Brejda J., Solidarność - zapomniany fundament społeczeństwa obywatelskiego. W: *Solidarność i egoizm we współczesnym dyskursie akademickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 13-32.
4. Burdzik T., Przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji. *Kultura-Historia-Globalizacja*, (11), 2014, s. 13–27, <http://dx.doi.org/10.6084/M9.FIGSHARE.903720.V2>.
5. Bylok F., Rynek i konsumpcja w społeczeństwie informacyjnym. W: *Polskie doświadczenia w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego: dylematy cywilizacyjno-kulturowe*, Kraków 2001, s. 301-307, <https://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty/0037> (Data dostępu: 05.05.2024).
6. Durkheim E., *De la division du travail social*, Presses Universitaires de France, Paryż 1960, <https://www.studocu.com/pl/document/universytet-marii-curie-sklodowskiej-w-lublinie/socjologia/emil-durkheim-solidarnosc-mechaniczna-i-organiczna/22619029> (Data dostępu: 08.06.2024).
7. Dymnicka M., Załęcki J., Miasto w działaniu. Nowe pola aktywności społecznej. W: *W metropolii i poza metropolią. Społeczny potencjał odrodzenia i rozwoju społeczności lokalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2023, s. 83-101, https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2023/11/Michalska-%C5%BBy%C5%82a-i-i_n_W-metropolii-.pdf (Data dostępu: 10.06.2024).
8. Fahmy A., Abdou A., Ghoneem M., Regenerative Architecture as a Paradigm for Enhancing the Urban Environment. *Port-Said Engineering Research Journal*, 23(2), 2019, s. 11-19, <https://doi.org/10.21608/pserj.2019.49554>.
9. Fromm E., *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1995.
10. Grewiński M., Cyfryzacja i innowacje społeczne - perspektywy i zagrożenia dla społeczeństwa. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, nr 1, 2018, s. 19-29, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.0980>.
11. Grzybowski J., Darwinowskie ugruntowanie zasady pomocy wzajemnej w etyce Kropotkina. W: *Solidarność i egoizm we współczesnym dyskursie akademickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 171-181.
12. Kitsopoulou A., Bellos E., Lykas P., Vrachopoulos M.G., Tzivanidis C., Multi-Objective Evaluation of Different Retrofitting Scenarios for a Typical Greek Building. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 57, 103156, 2023, <https://doi.org/10.1016/j.seta.2023.103156>.

13. Korpała M., Ochrona substancji czy formy w zabytkach epoki modernizmu. *Wiadomości Konserwatorskie*, 49, 2017, s. 51-62, <https://bibliotekanauki.pl/articles/217986> (dostęp: 08.10.2024).
14. Liao H., Ren R., Li L., Existing Building Renovation: A Review of Barriers to Economic and Environmental Benefits. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(5): 4058, 2023, <https://doi.org/10.3390/ijerph20054058>.
15. Magała S., Solidarność w sieci. Walka klas w epoce sentymentalnej konsumpcji. W: *Przesilenie. Nowa kultura polityczna*, Europejskie Centrum Solidarności, Gdańsk 2016, s. 309-332.
16. Mazur B., Wpływ procesów cyfryzacji na zmiany przestrzeni miejskiej. W: *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego, Gdańsk 2016, s. 107-122, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/11162/Pieriegud_Cyfryzacja_2016.pdf (Data dostępu: 20.03.2024).
17. Mędrzycki R., Solidarność społeczna wobec grup najbardziej wykluczonych społecznie w procesie rewitalizacji. *Metropolitan. Przegląd Naukowy*, 1(9), 2018, s. 36-44, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4c23ec35-c2fa-42ec-b8d5-d94aa8fc327c> (Data dostępu: 15.03.2024).
18. Miller E., Buys L., Retrofitting commercial office buildings for sustainability: tenants' perspectives. *Journal of Property Investment and Finance*, 26(6), 2008, s. 552–561, <https://doi.org/10.1108/14635780810908398>.
19. Muszyńska-Jeleszyńska D., Znaczenie konsultacji społecznych w procesie rewitalizacji obszarów miejskich. *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, 77(1), 2015, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.14>.
20. Nocny W., *Stogi, zapomniana "wyspa"*, Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2006.
21. Owczarzak-Ryng M., Społeczna funkcja architektury. Oddziaływanie architektury na zachowania jednostek i społeczeństw. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, 61(4), Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie, 2018, s.18-26, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-9e0883e1-9a66-4620-9c3a-601e96038997> (Data dostępu: 30.03.2025).
22. Pieriegud J., Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy. W: *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego, Gdańsk 2016, s. 11-37, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/11162/Pieriegud_Cyfryzacja_2016.pdf (Data dostępu: 14.04.2024).
23. Prainsack B. 2020. Solidarity in Times of Pandemics. *Democratic Theory* 4/2: 124-133, <https://doi.org/10.3167/dt.2020.070215>.
24. Predecki K., Rejman K., Konsumpcjonizm w społeczeństwie postindustrialnym - wymiar społeczny i ekonomiczny zjawiska. *Humanities and Social Sciences*, nr 20(1), t. 18

(XVIII), 2013, s. 69-78, <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171299283> (Data dostępu: 18.03.2024).

25. Sáez-de-Guinoa D., Zambrana-Vasquez D., Fernández V., Bartolomé C., Circular economy in the European construction sector: A review of strategies for implementation in building renovation. *Energies* 2022, 15(13), 4747, 2022, <https://doi.org/10.3390/en15134747>.

26. Santos P., Cervantes G.C., Zaragoza-Benzal A., Byrne A., Karaca F., Ferrandez D., Salles A., Braganca L., Circular Material Usage Strategies and Principles in Buildings: A Review. *Buildings* 2024, 14(1), 281, 2024, <https://doi.org/10.3390/buildings14010281>.

27. Shahlaei A., Mohajeri M., In-Between Space, Dialectic of Inside and Outside in Architecture. *International Journal of Architecture and Urban Development*, 5(3), 2015, s. 73-80, https://www.researchgate.net/publication/361332510_In-Between_Space_Dialectic_of_Inside_and_Outside_in_Architecture/citations (Data dostępu: 11.04.2025).

28. Spitzer M., Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci, Dobra Literatura, Słupsk 2013.

29. Wiszniowski J., Wpływ społeczności lokalnych na obraz architektury, W: *Architektura przyszłości*, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe ATLA2, Wrocław 2014, s. 51-62.

30. Wojcieszak-Zbierska M., Rola ogrodów społecznych w kształtowaniu relacji społecznych. *Turystyka i Rozwój Regionalny*, 22, 2024, <https://doi.org/10.22630/TIRR.2024.22.25>.

31. Wysocki M., Projektowanie uniwersalne – równość praw poprzez dostępność. W: *Najważniejsze wyzwania po ratyfikacji przez Polskę Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2012, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/zasada-r%C3%B3wnego-traktowania-prawo-i-praktyka-nr-6-najwa%C5%BCniejsze-wyzwania-po-ratyfikacji-przez> (Data dostępu: 19.03.2024).

Źródła internetowe:

1. Biuro Rozwoju Gdańska, *Gminny Program Rewitalizacji*, <https://www.brg.gda.pl/rewitalizacja/gminny-program-rewitalizacji> (dostęp: 04.05.2024).

2. Biuro Rozwoju Gdańska, *Stogi Mieszaniowe - załącznik nr 1 - prezentacja*, <https://www.brg.gda.pl/wizje-opracowania-i-polityki-miejskie/przestrzenie-publiczne/1992-gdansk-przestrzenie-lokalne#etap-2-obszary-zdegradowane> (dostęp: 30.06.2024).

3. Główny Urząd Statystyczny, *Warunki mieszkaniowe w Polsce w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/warunki-mieszkanio-we-w-polsce-w-swietle-wynikow-narodowego-spisu-powszechnego-ludnosci-i-mieszkan-2021,5,2.html> (dostęp: 07.10.2024).

4. GOZ w praktyce, Słownik pojęć, <https://gozwpraktyce.pl/slownik/resolve/> (dostęp: 08.10.2024).

5. IEA, *Global Status Report for Buildings and Construction 2019*, <https://www.iea.org/reports/global-status-report-for-buildings-and-construction-2019> (dostęp: 08.10.2024).

6. Instytut Pokolenia, *Poczucie samotności wśród dorosłych Polaków*, 2022, <https://instytutpokolenia.pl/raportosamotnosci/> (Data dostępu: 08.06.2024).
7. International Living Future Institute, *Living Building Challenge - Case Studies*, <https://living-future.org/program/lbc/> (dostęp: 02.07.2024).
8. Ministerstwo Cyfryzacji, *Społeczeństwo informacyjne w liczbach w 2015 r.*, 2015, <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/raporty-dane-badania> (Dostęp: 10.06.2024).
9. Oficjalny portal miasta Gdańska, *Rewitalizacja Letnicy w Gdańsku*, 2015, <https://www.gdansk.pl/inwestycje-miejskie/Rewitalizacja-Letnicy-w-Gdansk,a,47055> (Dostęp: 01.05.2024).
10. Parlament Europejski, *Gospodarka o obiegu zamkniętym: definicja, znaczenie i korzyści*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20151201STO05603/gospodarka-o-obiegu-zamknietym-definicja-znaczenie-i-korzysci-wideo> (dostęp: 07.10.2024).
11. United States Environmental Protection Agency, *Sources of Greenhouse Gas Emissions*, 2022, <https://www.epa.gov/ghgemissions/sources-greenhouse-gas-emissions> (Data dostępu: 22.04.2024).
12. WFOS Gdańsk, *Lista rodzimych gatunków drzew, krzewów i krzewinek charakterystycznych dla Pomorza*, 2022, <https://wfos.gdansk.pl/download/lista-rodzimych-gatunkow-drzew-krzewow-i-krzewinek-charakterystycznych-dla-pomorza/>.
13. Portal Miasta Gdańska, *Historia dzielnicy*, 2019, <https://www.gdansk.pl/stogi/historia-dzielnicy,a,137280>.

WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW

Załącznik nr 1: Plansza projektu dyplomowego nr 1;
Załącznik nr 2: Plansza projektu dyplomowego nr 2;
Załącznik nr 3: Plansza projektu dyplomowego nr 3;
Załącznik nr 4: Plansza projektu dyplomowego nr 4;
Załącznik nr 5: Plansza projektu dyplomowego nr 5;
Załącznik nr 6: Plansza projektu dyplomowego nr 6;
Załącznik nr 7: Plansza projektu dyplomowego nr 7;
Załącznik nr 8: Plansza projektu dyplomowego nr 8;
Załącznik nr 9: Plansza projektu dyplomowego nr 9;
Załącznik nr 10: Plansza projektu dyplomowego nr 10;
Załącznik nr 11: Zestawienie plansz projektu.